

PAŠA NUHBEGOVIĆ I BRAĆA GAGIĆI*

- povodom jednog hudždžeta hlivanjskog naiba-pomoćnog kadije od 1871. godine -

*Uspomeni naše voljene, pametne i nesebične rodice
Fatime Bere Filipović, unuke Azemine Filipović rod. Gagić
iz Hlivna, praunuke Derviš-bega Gagića iz Hlivna
Azîz rûhlarîna El-Fâtîha*

Nenad Filipović

Apstrakt

U radu se objavljuje kritičko izdanje, prevod na bosanski te historijska analiza jedne isprave-hudždžeta iz 1871. godine koji je sastavio hlivanjski naib-kadija u zastupstvu Bajezid. Ispravom se potvrđuje prodaja nekretnina u selu Podhum (stambena zgrada, gostinjac, pomoćne zgrade, bašče, voćnjaci, okućnice) u okolini Hlivna čiji je vlasnik bila Paša rod. Nuhbegović. Ona je nekretnine ustupila sinovima hlivanjskog uglednika Derviš Ibrahim-bega Gagića. U radu se osvjetljava društveno-ekonomski položaj žene iz begovskog sloja, daje se osvrt na pitanje porijekla hlivanjsko-podhumske begovske porodice Nuhbegović, utvrđuju se finese iz historije porodica Repovac iz okoline Konjica te Gagić iz Hlivna. Metodski se daje osvrt na tendencioznost nekih izvora iz franciskanskog kruga, isto tako kruga pravoslavne crkve u Bosni, te se posebno ukazuje na pitanje "izmaštavanja tradicije" povodom problema islamizacije u Bosni. Daje se i osvrt na odnos šerijatskih i administrativnih sudova u Bosni 1861-1878.

Ključne riječi: Paša Nuhbegović, Gagići, Repovci, Atlagići, šerijatski sudovi, administrativni sudovi, hudždžet, veleposjed.

* Izražavamo zahvalnost redakciji časopisa te posebno Ramizi Smajić i Alenu Zečeviću na podršci i strpljenju. Također su nas, na razne načine, zadužili Amer Maslo, Nihad Dostović, Dženat Drešković, Nina Begović, Nadina Lendo-Grebović, Mubera Bavčić, Lamija Ljuša, Kerima Filan, Fazileta Hafizović, Sabaheta Gaćanin, Alma Omanović-Veladžić, Slobodanka Lizdek, Amila Buturović, Mirha Teskeredžić, Amir Duranović, Senija Milišić, Riad Dedović, Kenan Filipović, Alma Čović-Filipović, Omar Filipović te osoblje Biblioteke Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine. Neizmjereno smo zahvalni našoj voljenoj rodici gđi Dženiti Filipović-Murga sa kojom smo još jednom do u tančine razjasnili genealogiju hadži-Mustaj-bega /Mustafa-bega/ Gagića (u. u Hlivnu 1829) i njegovih potomaka i po debeloj i po tankoj krvi.

Početak 2017. godine Orijentalni institut UNSA u Sarajevu otkupio je od privatnog lica iz Sarajeva¹ zbirku od 400 osmanskih dokumenata nastalih u rasponu 1612-1900. godine koji se odnose na Hlivno i susjedne krajeve Jugozapadne Bosne. Radi se o neizmjerljivo važnoj zbirci osmanskih isprava koje se odnose na kraj za koji nam sidžili - kadijski djelovodni protokoli, osim u neznatnim fragmentima, nisu sačuvani. Usljed toga, lokalna historija tih krajeva do sada se proučavala najviše na osnovu usmene predaje i tendencioznih franciskanskih ljetopisnih narativa. Ova zbirka doprinosi da opisana praznina postane manja. U toku je studijsko inventarisanje-registiranje cjelokupne zbirke, a trideset odabranih dokumenata su predmet jedne objavljene naučne monografije.² Predmet ovog rada jeste jedan neobjavljeni hudždžet-kadijska notarska isprava³ iz te zbirke. Nju je hlivanjski naib-pomoćni kadija, kadija u zastupstvu,⁴ Bajezid sastavio 3. zi-l-ka'deta 1287 A. H. / srijeda, 25. I 1871 A. D. Isprava je zavedena u Osmanskom arhivu OIS UNSA, Glavna inventarna knjiga Osmanskog arhiva, pod sljedećom signaturom: OIS UNSA, Arhiv, Acta Ottomanica, Inv. № 57/L₃₃, (Acta Ottomanica=AO u daljem tekstu). Isprava predstavlja kadijsku notarsku ispravu kojom je bila registrovana kupoprodaja nekretnina-mulkovnih dobara u selu Podhum u okolini Hlivna. Prodavac nekretnina bila je Paša-hatun Nuhbegović, iz podhumske begovske porodice, preko svoga muža kao zastupnika-punomoćnika, a kupci su bili Mustafa i Mehmed, sinovi Derviš-bega⁵ Gagića iz Hlivna. Isprava je vrijedan izvor za historiju žene, historiju posjedovnih

¹ Orijentalni institut UNSA (dalje: OIS), Registratura, br. pr. 02-41/171, 25. I 2017. Ne postoji zapisnik Otkupne komisije i cjelokupna otkupna dokumentacija je štura i proceduralno nezadovoljavajuća. Na koji način se zbirka našla u posjedu privatnog lica-prodavca nismo mogli utvrditi, a Uprava OIS UNSA u dva svoja saziva od 2017 do danas nije obrađivaču ustupila nužne i zakonski predviđene podatke za inventarisanje-adresu i mjesto stanovanja prodavca. Intervjuisanje gđe Filipović-Murga nije moglo uroditi razjašnjenjem moguće genealoške veze privatnog lica-prodavca sa hlivanjskim Gagićima, iako gđa Filipović-Murga odlično poznaje tu tematiku. Valja napomenuti da su hlivanjski Gagići gotovo izumrli u debeloj krvi.

² Nenad Filipović, *Acta Ottomanica Sarajevoensia (Osmanski Dokumenti Arhiva OIS UNSA—Studijski Katalog)*, (Sarajevo: Centar za Istraživanje i Razvoj UNSA), 2024.

³ O diplomatskoj i pravnoj prirodi hudždžeta vid. Nenad Filipović, "Jedan Hudždžet (Hüccet) o Ostavini iza Osman Mazhar-paše Sulejmanpašića", *Prilozi za Orijentalnu Filologiju*, LXII, 2012, pp. 215-37, na pp. 228-29, (dalje: *POF*). Takođe vid. Rossitsa Gradeva, "On the Judicial Functions of Kadi Courts: Glimpses from Sofia in the Seventeenth Century", *War and Peace in Rumeli. 15th to Beginning of 19th Century*, (Istanbul: The Isis Press), 2008, pp. 101-49, at pp. 107-11 et passim.

⁴ O naibima u osmanskoj Bosni vid. Azra Gadžo-Kasumović, "Imenovanje Kadija i Njihovih Zastupnika/Pripravnika", *POF*, LXVII, 2017, pp. 169-92.

⁵ U ispravi se Derviš-beg konsekventno navodi kao Derviš-aga. U analitičkom dijelu rada dajemo objašnjenje te terminološke dvojnosti.

odnosa, genealoško-prosopografska ispitivanja, pravno-sudsku historiju Bosne nakon 1850 odnosno 1861. godine kada su nastupile velike promjene, lokalnu historiju hlivanjskog kraja i susjednih predjela Jugozapadne Bosne, itd. U radu će se ponuditi arhivističko-diplomatički opis isprave, transliteracija osmanskog teksta, prevod osmanskog teksta na bosanski, analitički historiografski komentari isprave te zaključak popraćen bibliografijom primarnih izvora i korištene sekundarne literature. U transliteraciji smo za osmanske tekstove preuzeli sistem starije Īslām Ansiklopedisi uz uvažavanje varijacija koje je u taj sistem unio osmanista i turkolog Andreas Tietze u svojim epohalnim kritičkim izdanjima djela polihistora Muṣṭafā ‘Ālija. Arapski i perzijski tekstovi transliterirani su DMG-sistemom.⁶ Prilikom prevođenja osmanskog teksta na bosanski jezik nastojali smo da prevod bude u duhu bosanskog jezika, ali i da je što bliži osmanskom originalu. Vodilo se računa da se, slijedeći upute Nedima Filipovića, kompleksna složena osmanska rečenica ne razbija u niz prostih nezavisnih rečenica te da se izbjegne svaki vid perifrastičnog prevoda. Kako je Nedim Filipović poučio svoje studente u prevođenje takvih složenih rečenica valja uložiti napor sličan onom u naših latinista i paleogrecista koji su uspješno, i to bezbroj puta, očuvali i u prevodu zavisno-složenu strukturu sa gerundivskim, gerundijalnim, supinskim i drugim rečenicama, akuzativima sa nominativom, apsolutnim dativom, pasivima, medijalima, reflektivima, jusivima, konjunktivima i drugim. Sve je to i u duhu našeg jezika, i samo ljenost uma i nedovoljna naćitanost stalno izmaštavaju da nešto što nije kratko-rećenićna hipotaksa i što nije aktiv te indikativ navodno nije u “duhu našeg jezika”, isticao je na svojim neponovljivim predavanjima iz turskog jezika Nedim Filipović.⁷ Isto tako, nastojali smo očuvati aromu pravnog jezika.

⁶ O tome više u: Nenad Filipović, “Okó Kuge u Bosni 1763-1764. godine”, *Prilozi Instituta za Historiju*, XLIX, 2020, pp. 45-87, na pp. 50-51 (dalje: PIIS). Źelimo ponovo istaći da u svjetskoj nauci ne postoji nikakav ZDMG-sistem transliteracije arapskih, turskih i perzijskih tekstova, nego samo DMG-sistem. U svjetskoj literaturi ne postoji ZDMG sistem po kojem je uređeno više sarajevskih publikacija.

⁷ Nedim Filipović, *Kurs iz gramatike turskog jezika*, bilješke Snježane Buzov i Nenada Filipovića, šk. god. 1977-1984, strojopis u posjedu Nenada Filipovića, *passim*. Poznato nam je da i prof. dr Jasna Šamić i prof. dr Kerima Filan posjeduju vlastite bilješke iz hronološki drugih razdoblja predavanja Nedima Filipovića. Sve ove bilješke bi trebalo objediniti i objaviti kao građu o jednom neponovljivom filološko-lingvistićkom poduhvatu, a posebno sa razloga što su izvan Bosne i Hercegovine višekratno štampana djela sa ambicioznim naslovima ćiji dug neobjavljenim predavanjima Nedima Filipovića jeste ogroman, ali u tim ambicioznim i lingvistićkim Źargonom neprovareno opterećenim djelima nije priznat.

Arhivističko-diplomatički opis

Isprava je zavedena u Glavnu inventarnu knjigu Osmanskog arhiva Orijentalnog instituta UNSA pod signaturom OIS UNSA, Arhiv, AO, Inv. № 57/L₃₃. Original, jedan primjerak. Veliki pravougaoni list papira. Dimenzije: 82,2 X 28,4 cm. Jezici: osmanski, arapski. Pisma: nelijep nesh (*nesxī*) sa elementima rik'e (*riq'a*) i dīvānije (*dīvānī*) u osnovnom tekstu; profesionalna tanzimatska rik'a (*riq'a*) u bilješkama Civilnog administrativnog suda za kadiluk Hlivno na poledini; standardan nesta'lik (*nesta'liq*) u naibovom muhuru-pečatu. Muhur je ovalnog oblika, prečnik 1,9 cm, gravirana floralna ornamentika, datovan u 1281 A. H. / ponedjeljak, 6. VI 1864-petak, 26. V 1865 A. D. Mastilo: crni osmanski murecef (*müreккеb*). Papir kvalitetan, ali moderan, industrijski neacidan i deblji. Radi se o takozvanom *ivoire*⁸-papiru boje svijetle slonovače. Usljed velikih dimenzija presavijan je višestruko. Iskrzan po presavijutcima i po rubovima. Na licu dokumenta neznatne promjene boje. Na naličju promjene boje u samom vrhu isprave. Konzervacija bi bila poželjna, ali je nužno da se dokument što prije rasprostire po dužini u mapi kako bi se sprečilo njegovo dalje habanje presavijanjem.⁹

Transliteracija

VELIKI UTISNUTI ŽIG SA TUGROM SULTANA ABDULAZIZA I (1861-1876): *Qīmet 1 ilā 1001* [ğurüş]

ODŠTAMPANA NAPOMENA NA HARTIJI: 1 *Bin bir ġurüşdan iki bin ġurüşa qadar idāne vü bey' u şirā* // 2 *hücceti yazılmaq için varaqa-'i nisbiye-dir* // 3 *qīmet ġurüş* // 4 1

INVOKACIJA¹⁰: 1 *Hüve*

KADIJSKA OVJERA, I DIO¹¹: 1 *Mā fī-hi mina l-wakālati wa-l-qaul*

⁸ Francuski izraz za slonovaču.

⁹ Bilo bi krajnje vrijeme da se u Sarajevu oformi konzervatorska radionica za papir i ostalu zaštitu arhivskog materijala, rukopisâ i rijetke knjige, te svega štampanog na tzv. acidnom papiru. Biblioteka UNSA koja je u izgradnji bila bi idealno mjesto za takvu radionicu kojoj bi se moglo dati ime Herte Kune i tako se odužiti uspomeni velike naučnice koja je čitav život posvetila bosanskim srednjovjekovnim rukopisima te starijim jezičkim spomenicima, a tokom agresije na BiH 1992-1995 ostala uspravna.

¹⁰ Sa invokacijom počinje rukom i mastilom pisani dio isprave.

¹¹ Arapski jezik, crno mastilo, bez dijakritikâ, nelijep nesh (*nesxī*) sa elementima rik'e (*riq'a*) i dīvānije (*dīvānī*). Inače jedinstvena formula ovjere nerazumljivo je, nestručno i neestetski, razbijena u dvije kraće formule, napisane paralelno jedna do druge.

KADIJSKA OVJERA, II DIO¹²: 1 *Nammaqa-hū al-faqīr ilai-hī ‘azza šā’nu-hū* // 2 *Bāyazīd al-muwallā ḥilāfatan* // 3 *bi-qaḍā-’ī*¹³ (sic!) *Ihlauna* // 4 *ḡufra la-hū*

KADIJSKI MUHUR¹⁴: *Bāyezīd* [I]28I¹⁵

OSNOVNI TEKST: 1 *Bā’īs-i taḥrīr-i ḥurūf oldur-ki*¹⁶ // 2 *İhlevne qaḏāsına tābi’ Pōdhūm*¹⁷ *qaryesinde sākin iken bundan aqdem* // 3 *vefāt iden Nūḥbeg-zāde ‘Alī Beg bin-i Ḥasan Beg ibn-i ‘Abdullāḥın verāseti şulbī kebīr* // 4 *oḡli Meḥemmed*¹⁸ *ve şulbiye kebīre qızları ‘Azīze ve Bāşaya* (sic!) *munḥaşıra oldıḡı lede-ş-şer’i l-enver zāhir* // 5 *ü müteḥaqqıq olduqdan-sonra vereşe-’i mezbūrūndan mezbūre Pāşā Xātūn tarafından zıkr-i ātī-yi bey’i* // 6 *taqrīr u i’tā-yı ḥüccetde vekīl-i şer’īleri olan zevc[i] ‘Alī Beg ibn-i Meḥemmed nām kimesne mārru z-zıkr* // 7 *İhlevne qaşabası maḥkemesinde ‘aqd olunan meclis-i şer’-i*

¹² Vidi gornju napomenu.

¹³ U ogromnom broju pregledanih ovjera kadijskih dokumenata utvrdili smo da se u redovni arapski tekst takvih ovjera unosila formula locatio-mjesto kadijskog rada i izdavanja ispravâ u perzijskom izâfetu-genitivnoj vezi. Ne radi se o gramatičkoj grešci, nego o sintakto-stilističkom valeru više vrijednosti od nulte stilističke pozicije. Sa stanovišta sociolingvistike te socijalne historije jezika-što su dvije različite naučne discipline - ta pojava odražava shvatanje *elsine-yi selāse*-Svetog Trojstva tri jezika (arapski, osmanski i perzijski) kao jednog jezika koje je bilo opšteprihvaćeno u osmanskoj kulturi i javnom životu. O tome vid. Nenad Filipović, “Lady Mary Wortley Montagu i Ahmed-beg od Kumodraža”, *POF*, LIX, 2009, pp. 147-202, na pp. 160-61; idem, *Acta Ottomanica*, kat. № 8.

¹⁴ Ovalnog oblika, prečnik 1,9 cm, standardan nesta’lik (*nesta’līq*), rudimentarna floralna ornamentika, datovan.

¹⁵ Tj. ponedjeljak, 6. VI 1864-petak, 26. V 1865. godina označava početak Bajezidovog kadijskog službovanja uopšte.

¹⁶ Ova uvodna formula napisana je na lijevoj margini, okomito u odnosu na ostali dio osnovnog teksta isprave koji je napisan vodoravno. Neestetsko i nepraktično rješenje koje je moglo samo da stvori konfuziju.

¹⁷ Selo Podhum u Hlivanjskom polju, istočno od Srđevića. Tu izvire potok Mandek koji ponire nekoliko kilometara dalje u Vražeralama. Selo je veoma star toponim, a u njemu su svoje posjede imali Nuhbegovići-Repovci, Idrizbegovići sa Vrila na Kupresu odnosno iz Travnika te Viteza, itd. Vid. Ahmet Burek, *Kameno Hlivno. Livno u Turskom Vaktu*, (Tešanj: Planjax), 2007, pp. 269-72; Fazileta Hafizović, *Kliški Sandžak od Osnivanja do Početka Kadijskog Rata (1537-1645. godine)*, Posebna Izdanja, XLVI, (Sarajevo: Orijentalni Institut), 2016, pp. 160-61, 165, 168, 171, 173-74. Napomena: na internetu postoji tvrdnja da potok Mandek izvire u selu Megdan. U Burekovoј mikrotoponomastičkoј građi za hlivanjski kraj ne postoji selo Megdan, ali je upisano nekoliko mikrotoponima Mejdan: lokaliteti Komorani, sâmo mjesto Hlivno, Zabrišće, Žabljak. Up. Burek, *Kameno Hlivno*, p. 313.

¹⁸ O osmanskom antroponimijskom obliku Meḥemmed vid. Lamiya Hatibović-Rijana Jusufbegović-Amer Maslo, “Muslimanska Lična Imena u Djelomičnom Popisu Uživalaca Timara u Bosanskom Ejaletu iz 1830. godine”, *Antroponimi Orijentalnog Porijekla: Jezik, Kultura, Identitet*, ed. Ramiza Smajić, (Sarajevo: Bošnjacki Institut), 2024, pp. 121-37.

şerîf-enverde // 8 yine qaşaba-’i mezbûre maḥallâtinden Sinân Çā’ûş maḥallesi sâkinlerinden iş-bu // 9 bâ’îşeyi (sic!) l-kitâb Ġâgîk Muştafâ ve qarındaşı Meḥammed ibnân-ı Dervîş Âgâ // 10 muvâcehelerinde bi l-vekâle iqrâr-ı tâmm u taqrîr-i kelâm idûb müvekkilem-i mezbûre Pâşa // 11 Xâtûnuñ ‘aqd-ı âtiyü z-zikriñ şudûrına degin¹⁹ pederinden irsen intiqâl ü müştereken (sic!) // 12 iden mârru z-zikr Pödhûm qaryesinde vâqi’ bir tarafdan Nûhbeg (sic!) İsmâ’îl // 13 Begiñ mülk-i menzili ve bir tarafdan İdrîs Beg (sic!) bâğçesi ve iki tarafdan tarîq-i // 14 ‘âmm ile maḥdûd bir bâb mülk-i menzil ve bir bâb qonaq ve bir şamân-xâne // 15 ve eşcâr-ı müşmire ve ġayr-ı müşmireli iki qit’a bâğçe ve sâ’ireyi müştemil-i kâffe-’i // 16 ‘aqârâtin dördünci hisse-’i şâyî’asını biñ beşyüz ġurûşa merqûmân // 17 Muştafâ ve Meḥammede ‘ale-l-iştirâki s-sevîye bey’ u temlîk ü teslîm eyledigimde // 18 anlar daxı ber-vech-i muḥarrer iştirākâ iştirâ vu temellük ü tesellüm ü qabz u qabûl // 19 eyledıklarında[n]-sonra semenî olan meblağ-ı mezkûr biñ beşyüz ġurûşı müşteriyân-ı // 20 merqûmân baña def’ u teslîm ben-daxı yedlerinden bi-t-temâm ve-l-kemâl axz // 21 u qabz eyledim ba’de l-yevm sâlifü z-zik[r] menzil-i maḥdûd-ı mezkûr ile // 22 şamân-xâne ve bâğçe ve qonaqda olan dördünci hisse-’i şâyî’asında // 23 benim aşlâ ve qat’â ‘alâqa ve medxalüm qalmayub müşteriyân-ı mûmâ ileyhimâ- // 24 larun (sic!) mülk-i müşterâları vu ḥaqq-ı şarfileri²⁰ olmış-dır keyfe-mâ yeşâ’ ve ḥasbe-mâ // 25 yuxtâru mâlik ü muteşarrif olsunlar fî l-yevmi s-sâliş // 26 min zî l-qa’deti ş-şerîfeti li-seneti seb’a ve şemânîne ve mi’eteyn ve elfin²¹

SVJEDOCI ČINA: 1 Şuhûdu l-ḥâl:

[1.] Ḥalîl²² Beg

[2.] Cōgîk ‘Anṭō

[3.] Ḥûbîk Mullâ Pâşō

[4.] Ve ġayru-hum

¹⁹ U originalu: *degîn*.

²⁰ Ovdje bi se očekivao izraz *şarîḥleri*. Up. Julius Theodore Zenker, *Dictionnaire Turc-Arabe-Persane. Türkisch-Arabisch-Persisches Handwörterbuch*, I-II, repr. izd. iz 1866, (Hildesheim: Georg Olms Verlagsbuchhandlung), 1967, col.569b “...ḤAKK-I SARÎḤ. das klare Recht...”, s. v. SARÎḤ. No, izraz *şarfileri*, iako neuobičajen u formularu ovakvih isprava, nije ni gramatički ni leksički pogrešan. Zato smo ga zadržali jer smatramo da izražava interesantnu mješavinu s jedne strane visokoučenog, a sa druge dijalektalno-vulgarnog funkcionalnog stila koja odlikuje jezik hlivanjskog naiba Bajezida u ovoj ispravi. O mješavini ta dva funkcionalna stila u osmanskom jeziku onako kako se govorilo i pisalo u Bosni tokom XIX vijeka vid. Kerima Filan, *O Turskom Jeziku u Bosni. Studija*, (Sarajevo: Connectum), 2017, pp. 271-321.

²¹ Srijeda, 25. I 1871.

²² Recte: *Xalîl*. Zamjena grafema -x grafemom- *ḥ* bila je pisarski manir, a ne pravopisna greška.

MARGINALNA BILJEŠKA UZ OSNOVNI TEKST²³: *Qayd şud*

POLEĐINA

BILJEŠKE CIVILNOG ADMINISTRATIVNOG SUDA:

[I.] 1 *Numerō* // 2 804

[II.] 1 *Qīmet* 37,5 // 2 *ber-vech-i bālā otuz yedi buçuq ğurūş alınacaq-dir*

[III.] 1 *Ber-mūceb-i bālā otuz yedi buçuq ğurūş alınmış-dir fī 4 teşrīn-i s̄nī sene-yi* [I2]86 [*Rūmī*]²⁴

VELIKI SUHI ŽIG: *Meclis-i de'āvī-yi qažā-'i ĩhlevne*

Prevod

VELIKI UTISNUTI ŽIG SA TUGROM SULTANA ABDULAZIZA I (1861-1876): Iznos od 1 do 1001 groš²⁵

ODŠTAMPANA NAPOMENA NA HARTIJI: Ovo je posebno određena hartija za ispisivanje hudždžeta o zaduženju te kupoporodaji u rasponu od jedne hiljade groša do dvije hiljade groša. Cijena joj je 1 groš

INVOKACIJA: On

KADIJSKA OVJERA, I DIO: Ono što je u njemu²⁶ spada u punomoć i izjavu

KADIJSKA OVJERA, II DIO: Ispisao ga²⁷ je ubogi u Onome čija visokoslavnost neka je opštepochaštovana, Bajezid, šerijatski sudija u zastupstvu u kadiluku Hlivno, neka je pomilovan

MUHUR: Bajezid 1281²⁸

OSNOVNI TEKST: Razlog ispisivanja pismenâ ovo jeste: nakon što je kod svijetlog šerijatskog suda postalo bjelodano i nakon što je nepobitno utvrđeno da se punopravni nasljednici ostavine iza ranijeg umrlog Nuhbeg-zâde²⁹ Ali-bega, sina Hasan-begovog, sina Abdullahovog koji je bio stanovnik sela Podhum u

²³ Na desnoj margini, uz devetnaesti redak.

²⁴ Srijeda, 16. XI 1870 A. D.

²⁵ Ovo se najvjerovatnije odnosi na biljegovinu, odnosno pristojbu koja se plaća eraru, a ne na sâmi iznos transakcije.

²⁶ Tj. hudždžetu.

²⁷ Tj. ispravu, hudždžet.

²⁸ 1281 A. H. / ponedjeljak, 6. VI 1864-petak, 26. V 1865 A. D.

²⁹ Osmanski priimenak (laqab) koji odgovara bošnjačkom prezimenu Nuhbegović.

Hlivanjskom kadiluku, svode na njegovog zakonitog punoljetnog sina Mehmeda i na njegove zakonite punoljetne ćerke Azizu i Pašu, te nakon što je osoba po imenu Ali-beg, sin Mehmedov koju je jedna od pomenutih nasljednika, gore navedena Paša-hatun³⁰, pored toga što joj je i muž, sa svoje strane postavila za svoga šerijatsko-sudskog zastupnika-punomoćnika u poslovima oko pomenute kupoprodaje te oko uručjenja hudždžeta, na časno-svijetloj šerijatskoj raspravi koja se upriličila u sudnici kasabe Hlivno, dao³¹ posvemašnju izjavu i izrekao na osnovu punomoći, a u prisustvu takođe stanovnikâ jedne od mahala³² pomenute kasabe a to je mahala Sinan-čauša³³, nosilaca ove isprave, Gagić Mustafe i brata mu Mehmeda, sinova Derviš-aginih, sljedeće: “Kada sam prodao ono što je nasljeđem preneseno kao udio u zajednici na moju opunomoćiteljku Pašu-hatun sa njenog oca i njeno je bilo sve do zaključenja gore navedenog ugovora za hiljadu i pet stotina groša pomenutim Mustafi i Mehmedu sa podjednakim udioničarskim dijelovima³⁴, a ta kupljenica se sastoji od njenog opštepoznatog neinokosnog četvrtinskog udjela u jednoj čestici stambene zgrade, u jednoj čestici konaka³⁵, u jednoj sjenari, u dvije čestice bašči sa vočkama i neplodonosnim drvećem, te u ostalim potrebnim pridodatim pomoćnim zgradama, a sve se to nalazi u navedenom selu Podhum sa sljedećim međama: s jedne strane stambena

³⁰ Osmanska ženska neformalna titula *hatun* može se prevesti i našim arhaizmom *gospa* kako je to činio Nedim Filipović. Taj arhaizam potvrđen je i u starijoj bosanskoj alhamijado-književnosti (poznati stih *otkad tebe nisam gospo vidio*, zabilježen u jednoj ljubavnoj turkiji sa kraja XVI vijeka, a prepisanoj u jednom rukopisu iz sredine XVIII vijeka). Vid. dr Abdurahman Nametak, *Hrestomatija Bosanske Alhamijado Književnosti*, Biblioteka Kulturno Nasljeđe Bosne i Hercegovine, (Sarajevo: Svjetlost), 1981, pp. 60-61, Anonimus: NUTO MOJE ČUDA I LJUTE NEVOLJE. Tekst sadrži sljedeće informalne honorifike za žensku osobu: *gospa*, *gospodisa* (sic!), *gospodarica*.

³¹ Tj. Ali-beg, sin Mehmedov, muž i punomoćnik Paše-hatun Nuhbegović oko kupoprodaje njenog nasljednog dijela ostavine iza oca joj Ali-bega Nuhbegovića.

³² Alternativno: četvrti.

³³ Mahala Sinan-čauša je zvanično ime džamije u Hlivnu čije je narodsko ime *Đemanuša*. Sazidana je u svom prvobitnom obliku u prvoj polovini XVI vijeka. Temeljiti hlivanjski antikvar Ahmet Burek utvrdio je da je izvorno narodsko ime te džamije Đemanuša, a ne Džumanuša~Džemanuša. O tome i o džamiji uopšte vid. Burek, *Kameno Hlivno*, 2007, pp. 30-31, 42-43, 47, 50, 56, 65-67, 205.

³⁴ To je značilo da su braća Gagići nekretnine kupljene od Paše-hatun Nuhbegović podijelili prema principu 50%:50%.

³⁵ Ovdje izraz *konak* znači odvojenu stambenu zgradu-gostinjac sa slobodnim pristupom ljudima izvan porodičnog kruga. Sinonimi za takvu vrstu stambene zgrade bili su *musafirhana*, *ahar*, *čardak*, *jaran-odaja*. Različiti među tim izrazima bili su predominantni u različitim krajevima Bosne (npr. *musafirhana* u Sarajevu i Srednjoj Bosni, *ahar* u Bosanskoj krajini i Jugozapadnoj Bosni).

zgrada Nuhbeg³⁶ Ismail-bega, sa druge strane bašča Idrizbegova³⁷, a sa preostale dvije strane javnim putom, kada sam dakle to njima³⁸ prodao, proglasio to njihovim mulkovnim dobrom³⁹ i predao im to, te nakon što su oni⁴⁰ to na opisani način udioničarski kupili, uveli se u mulkovno dobro, zaprimili ga, preuzeli i u cijelosti ga prihvatili, onda su pomenuti kupci meni izručili i predali rečeni iznos od hiljadu i pet stotina groša kao cijenu za to dobro. A ja, pak, to sam iz njihovih ruku preuzeo i zaprimio u potpunosti i kako se priliči bez ostatka. I kako od današnjeg dana nije nikako i ni u kom slučaju preostalo bilo kakve moje temeljem punomoći vezanosti i prisutnosti u opštepoznatom četvrtinskom neinokosnom udjelu u gore spomenutoj stambenoj zgradi sa poznatim međama, sjenari, bašči i konaku, sve to je postalo otkupljeno mulkovno dobro rečenih kupaca te njihovo pravo stečeno preko potrošnje sredstava. I neka u tome budu vlasnici i posjednici onako kako im se dopada te tako kako odaberu. Trećeg dana časnog mjeseca zî-l-ka'deta godine hiljadu i dvije stotine i osamdeset i sedme.⁴¹

SVJEDOCI⁴²: Svjedoci čina:

[1.] Halil-beg

[2.] Đogić Anto

[3.] Hubić Mula Pašo

[4.] I ostali

MARGINALNA BILJEŠKA UZ OSNOVNI TEKST⁴³: Zavedeno je.

³⁶ Špacionirao Nenad Filipović. Ovo je dijalektalni vulgarizovani oblik osmanskog priimenka Nūh̄beg-zāde. Odgovara mu bošnjačko prezime Nuhbegović.

³⁷ Špacionirao Nenad Filipović. Ovo je dijalektalni vulgarizovani oblik osmanskog priimenka Īdrīs̄beg-zāde. Odgovara bošnjačkom prezimenu Idrizbegović koje pripada jednom begovskom rodu sa izvorištem u Vrilama na Kupresu no čiji su se posjedi protezali preko Kupreškog, Hlivanjskog i Glamočkog polja te Grahova na Crni Vrh i Pljevu sve do Travnika i Viteza. O posjedima Idrizbegovićâ u Podhumu i drugim selima hlivanjskog kraja vid. Burek, *Kameno Hlivno*, pp. 207, 214, 269, 272, 274-75; idem, *Prezimana Livna i Livanjskog Polja*, (Fojnica: "Štamparija Fojnica" D. D.), 2019, p. 486.

³⁸ Tj. braći Gagićima.

³⁹ Tj. punim privatnim vlasništvom.

⁴⁰ Tj. braća Gagići.

⁴¹ Srijeda, 25. I 1871.

⁴² Prosopografski podaci o svjedocima nalaze se u analitičkom dijelu rada.

⁴³ Ova bilješka vjerovatno označava da je kupoprodajni ugovor zaveden u kadijin i/ili naibov sidžil-djelovodni protokol odnosno u zapisnike Civilnog administrativnog suda za Hlivno.

POLEĐINA

BILJEŠKE CIVILNOG ADMINISTRATIVNOG SUDA:

[I.] Broj predmeta 2 804

[II.] Iznos 37, 5, obzirom na gore navedeni predmet uzeće se tridesetsedam i po groša pristojbe

[III.] Obzirom na gore navedeni razlog uzeto je tridesetsedam i po groša pristojbe dne 4. tešrîn-i sâniya 1286 romejske godine⁴⁴

VELIKI SUHI ŽIG: Civilni administrativni sud kadiluka Hlivno

Analiza isprave

Kupoprodaja mulkovnih dobara

Iz isprave se može zaključiti da je Ali-beg Nuhbegović, sin Hasan-bega, sina Abdullahovog, iz sela Podhum u kadiluku Hlivno, preminuo prije srijede, 16. XI 1870. Naime, na poledini hudždžeta nalazi se bilješka Civilnog administrativnog suda odnosno Sudbenog Vijeća (*meclis-i de'āvī*)⁴⁵ za kadiluk Hlivno (*qazā-i ĩhlevne*) datovana 4. tešrîn-i sânijem 1286 romejske, odnosno finansijske, godine⁴⁶ što odgovara srijedi, 16. XI 1870. U toj bilješci se kaže da je u vezi sa kupoprodajnim predmetom naplaćena pristojba u iznosu od 37,5 groša odnosno 0,62 austrijska dukata od 20 grama prema čaršijskom kursu u Bosni u razdoblju 1869-1872 kada je jedan austrijski dukat od 20 grama mijenjan u čaršiji za 60 groša.⁴⁷ Iako je iz bilježaka jasno da se pristojba odnosila na kasniji kupoprodajni predmet nije moguće prirodu te pristojbe utvrditi do kraja. Naime, iz bilježaka se ne vidi da li se radilo o nasljednoj pristojbi ili o kupoprodajnoj pristojbi. No, ipak je vjerovatnije da se radilo o nasljednoj pristojbi.

Jer da bi neko bio vlasan prodati svoj dio ostavine koju je naslijedio iza roditelja, u ovom slučaju oca, ostavina je morala biti provedena i nasljedni dio

⁴⁴ Srijeda, 16. XI 1870 A. D.

⁴⁵ O toj vrsti osmanskih tanzimatskih civilno-administrativnih sudova vid. Jun Akiba, "Sharī'a Judges in the Ottoman Nizāmiye Courts, 1864-1908", *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies*, LI, 2018, pp. 209-37, na p. 212, (dalje: *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies=OA*) .

⁴⁶ O romejskoj odnosno finansijskoj godini vid. Muhamed Kantardžić, "Hidžretski Kalendar i Ostali Kalendar i kod Islamskih Naroda", *POF*, III-IV, 1952-53, pp. 299-348, na pp. 340-42.

⁴⁷ O tom čaršijskom kursu vid. Galib Šljivo, *Bosna i Hercegovina 1869-1878*, (Tešanj: Planjx Komerc doo), 2016, pp. 23, 276.

dodijeljen budućem prodavcu.⁴⁸ Umrli Ali-beg Nuhbegović je kao nasljednike ostavio punoljetnog sina Mehmeda i punoljetne ćerke Azizu i Pašu. Prema pravilima šerijatskog nasljednog prava, onako kako ta pravila tumači hanefijska pravna škola, u slučaju kada su nasljednici jedan sin i dvije ćerke, sinu pripada polovina ostavine, a ćerkama svakoj po četvrtina što čini preostalu polovinu.⁴⁹ Prema hanefitskoj pravnoj školi, postoji samo, pravno rečeno, *čista ostavina* i ona se određuje nakon ustanovljenja smrti ostavitelja te određivanja nasljednikâ u nasljednom redu nakon što su se podmirile sljedeće obaveze: 1. podmirenje troškova sahrane; 2. isplata ostaviteljevih dugova; 3. provedba oporučnih odredbi, u slučaju da postoji oporuka (*vašiyet*), a oporučne odredbe ne smiju prevazilaziti jednu trećinu ukupne ostavine.⁵⁰ Zato što su sve te radnje morale biti obavljene te obaveze podmirene da bi nasljednik bio potpuno vlastan u svom dodijeljenom nasljednom dijelu, a kupoprodajni hudždžet je datovan 3. zî-l-ka'deta 1287 A. H. / srijeda, 25. I 1871. A. D., zaključilo smo da je opravdanije pomenutu bilješku sa poledine⁵¹ isprave datovanu u romejskoj odnosno finansijskoj godini, 4. tešrîn-i sâniya 1286 R. / srijeda, 16. XI 1870 A. D., povezati sa provedbom ostavine i ostavinskim odnosno nasljednim pristojbama.

⁴⁸ O tome na temelju Medžele-Osmanskog građanskog zakonika (*Mecelle*) te Zakona od 7. ramazana 1271 A. H. / četvrtak, 24. V 1855 A. D. koji u evropskom kodifikacijskom obliku slijede i nadograđuju hanefitsku jurisprudenciju vid. Franjo vitez Kruszelnicki-Salih eff. Mutapčić, *Postupak pred Šerijatskim Sudovima u Bosni i Hercegovini*, poseban otisak iz: *Mjesečnik. Glasilo Pravničkog Društva*, № 11, № 12/1916, № 1, № 2, № 3/1917, (Zagreb: Dionička Tiskara), 1917, p. 61 et passim, (dalje: poseban otisak=p. o.).

⁴⁹ Kada postoji jedan brat ili više braće, sestre nemaju status tzv. farz-nasljednika nego univerzalnog nasljednika. Vid. Kruszelnicki-Mutapčić, *Postupak*, p. 62. O principu *dva dijela muškima, jedan dio ženscima* vid. Ljudevit Farkaš-Jusuf Zija ef. Midžić, *Nasljedno Pravo Muslimana u Bosni i Hercegovini po Hanifetskom (sic!) Redu*, p. o. iz: *Mjesečnik. Glasilo Pravničkog Društva*, s. n., s. a., (Zagreb: Tiskara "Mercantile" Gj. Jutriša i Drugovi), s. a., p. 7 et passim.

⁵⁰ Farkaš-Midžić, *Nasljedno Pravo*, p. 5; Ömer Lûtfî Barkan, "Edirne Askerî Kassâmî'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)", *TTK Belgeler*, III/5-6, 1966, pp. 1-479, na pp. 19-23.

⁵¹ Iako na prvi pogled izgleda nelogično da je bilješka na poledini isprave ranija nego sama isprava, imali smo prilike da pregledamo više očuvanih kadijskih ovjerenih prepisa sultanskih berata-ukaza na vakufska postavljenja iz XVIII i prve polovine XIX vijeka koji se odnose na Bosnu i Rumeliju a čuvaju se u arhivima Sarajeva, Istanbula, Ankare, Zagreba, Beograda. Na poledinama tih prepisa ispisane su, kao hronološki ranije, kadijske napomene o naplaćenim pristojbama za ovjeru isprave i njen upis u sidžil-kadijski djelovodni protokol, pored bilježaka iz pokrajinskih i prestoničke defterhane-knjigovodstva sa sumiranom historijom izdavanja ukaza na zvanje i iznosâ plate. Tek nakon što su te bilješke ispisane na poledini, kadija bi na licu tog lista hartije ispisivao prepis ukaza popraćen svojom ovjerom, najčešće na arapskom jeziku, i ličnim kadijskim muhurom-pečatom. Dakle radilo se o jednom ustaljenom postupku koji je osiguravao da pristojbe stignu u glavnu i pokrajinske te kadijske blagajne.

Paša-hatun Nuhbegović kao opunomoćitelj ovlastila je svoga muža da joj bude punomoćnik-zastupnik (*vekîl*) u poslovima prodaje njenog nasljednog četvrtinskog dijela u mulkovnim dobrima koja je naslijedila iza oca Ali-bega u selu Podhum kod Hlivna. Onog trena kada je Paša-hatun ovlastila svoga muža Ali-bega, sina Mehmedovog, kao punomoćnika, on je dobio sva prava odlučivanja i raspolaganja njenim nasljednim dijelom, u skladu sa šerijatskim principom *el-vekîl ke-l-aşîl*.⁵² Izvor ne navodi njegovo prezime, ali se vidi da je pripadao begovskom staležu, kao i Paša-hatun, odnosno da je u tom braku bio ispoštovan princip "kastinske" jednakosti bračnih drugova po društvenom rangu i statusu te moralnoj reputaciji (osm. *küfv, küfû, kefü; ar. kafâ'at, kifâ'at*).⁵³

Sve nekretnine koje je Paša-hatunin muž kao punomoćnik prodao braći Gagićima predstavljale su mulkovna dobra (osm. *mûlk*) odnosno puno privatno vlasništvo koje se nasljeđivalo prema pravilima šerijatskog prava.⁵⁴ Ta mulkovna dobra bila su osnovna stambena zgrada, gostinjac, sjenara, dvije bašče sa vočkama odnosno neplodonosnim drvećem, ostale pomoćne, prije svega gospodarske, zgrade. Paša-hatun je prodala svoju neinokosnu četvrtinu, njen dio u zajedničkom vlasništvu sa bratom i sestrom. Isprava ne pominje mulkovne zgrade na čifliku-posjedu erâzî-ji mîrîjskog karaktera⁵⁵, nego samo čista mulkovna dobra, kuće,

⁵² Kruszelnicki-Mutapčić, *Postupak*, pp. 18-21, § 14, sa pozivanjem na Medželu. Takođe vid. Ronald C. Jennings, "The Office of Vekil (Wakil) in 17th Century Ottoman Sharia Courts", *Studia Islamica*, XLII, 1975, pp. 147-69; Bilal Aybakan, "Vekâlet", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (dalje: TDVİA).

⁵³ O tome vid. Milenko S. Filipović, "Brak između Prvih Rodaka (Bint 'Amm) kod Srpskohrvatskih Muslimana", *Čovek među Ljudima*, izb. i predg. Đurđica Petrović, (Beograd: SKZ), 1991, pp. 357-75, poseb. na pp. 361-62, 374, (po prvi put objavljeno 1959); Nenad Filipović, "Quelques particularités de l'institution matrimoniale dans le begovat de Bosnie", *La culture urbaine des Balkans (XVe-XIXe siècles)*, 3, *La ville dans les Balkans depuis la fin du Moyen Age jusqu'au debut du XXe siècle. Recueil d'études*, (Belgrade-Paris: L'Institut des études balkaniques-CNRS), 1991, edid. Verena Han-Marina Adamović, pp. 183-90, na pp. 184-85.

⁵⁴ Kruszelnicki-Mutapčić, *Postupak*, pp. 59-60. Još o mulku, posebno u zemljoposjedu, vid. D-r Branislav M. Nedeljković, *Istorija Baštinske Svojine u Novoj Srbiji od Kraja 18. Veka do 1931*, predg. Živojin M. Perić, (Beograd: Izdavačko i Knjižarsko Preduzeće Geca Kon A. D.), 1936, pp. 66-78, 229-30; Ömer Lûtfî Barkan, "Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi", *Tanzimat, I, Yüzüncü Yıldönümü Münasebetile*, (İstanbul: Maarif Matbaası), 1940, pp. 321-421, poseb. na pp. 373-75.

⁵⁵ Takav je, s druge strane, bio slučaj sa prenosom posjeda u hlivanjskom selu Golinjevu koji je bivši bosanski valija Osman Mazhar-paša Sulejmanpašić ustupio, pred sâmi kraj svoga života, u maju 1861, svojoj ženi Fatma Kamile-hanumi, ćerki Smail-age Čengića. Za iznos od 30.000 groša, Osman Mazhar-paša predao je svojoj ženi jednu kulu, jednu stambenu zgradu-kuću i dvadeset i pet čestica kuća u kojima su bili nastanjeni čifčije (*yegirmi beş bâb çiftçi menâzilleri/mi*). Prema našem mišljenju, radilo se o fiktivnoj prodaji kojom je paša, već veoma star i na smrt bolestan, obezbjeđivao svoju ženu da ,usljed bezdjetnog braka, ne dijeli odnosno u što manjoj mjeri dijeli

okućnice, bašče i voćnjake te gajeve. Pašin dio prodat je za 1500 groša odnosno 25 austrijskih dukata od 20 grama visoke finoće, prema čaršijskom kursu u Bosni, važećem u razdoblju 1869-1872, kao što smo već naveli. To je iznosilo 500 grama zlata visoke finoće. Cjelokupno pomenuto mulkovno dobro-okućnica sa zgradama vrijedilo je, u to vrijeme, dakle 6000 groša odnosno 100 austrijskih dukata od 20 grama. To je, pak, iznosilo 2 kilograma zlata visoke finoće. Nije jasno da li su braća Gagići otkupili samo Pašin dio i ušli u zajednicu sa njenim bratom Mehmedom i sestrom Azizom, ili su otkupili i dijelove Pašinog brata i sestre. Prema Burekovim podacima, koji su mješavina u dobroj mjeri pouzdane genaloške usmene predaje i austro-ugarskih katastarsko-gruntovnih upisa, niti jedan od dva kupca, sinova Derviš-bega Gagića, nije bio zet Nuhbegovića, niti su Nuhbegovići bili zetovi Gagića.⁵⁶ Dakle, nije se radilo o zaokruženju posjeda čiji je dio stečen mirazom. Radilo se o vrsti posjeda koju nije bilo praktično posjedovati u nesrodničkoj zajednici. No, to je sve što se može reći o tom pitanju u nedostatku izvora. Valja napomenuti da je vrijeme kupoprodaje bilo doba početka kulminacije dugotrajne ekonomske krize koja je u Osmanskom Carstvu, uključujući i Bosnu, započela nakon završetka Krimskog rata Pariskim mirom od 1856. godine, a to će se i poklopiti sa velikom evropskom ekonomskom krizom od 1873. godine koja se posebno odrazila u Austro-Ugarskoj.⁵⁷

Podhumski Nuhbegovići-Repovci ili Kositerovići?

O porijeklu podhumskih Nuhbegovića raznolika mišljenja sumirao je Ahmet Burek. Taj zaslužni hlivanjski antikvar ostao je neodlučan u vezi s time, mada je bio skloniji tvrdnji da podhumski Nuhbegovići potiču od navodno drevnog hlivanjskog begovskog roda Kositerovića, koji je, takođe, navodno bio

nasljedstvo iza paše sa njegovim muškim srođnicima, bratićima i unucima braće, potomcima njegovog oca Sulejman-paše Skopljaka. Za dokument vid. *Bosna'dan Bursa'ya Çengic Beyleri*, (Bursa: Bursa Kent Müzesi), 2015, p. 43, (dokumenti u ovom izdanju su neadekvatno pročitani i izdati, a faksimili su niskog kvaliteta, gotovo nečitljivi, pa je emendacije u čitanju moguće, bez uvida u originale, samo djelimično izvršiti). O Osman Mazhar-paši, Fatma Kamile-hanumi i njihovim čiftlicima u selima Ilova i Vijačani u okolini Prnjavora vid. Nenad Filipović, "Jedan Hudždžet". Pojava čitavih dvadeset i pet čestica čiftčijskih stambenih kuća kao mulkovnih dobara Osman Mazhar-pašinih na čiftliku Golinjevo jasno ukazuje na naseljeničko porijeklo čiftčija na tom imanju, odnosno da su na to imanje svojevremeno čiftčije dovedeni te da, sljedstveno tome, takav čiftlik nije stvoren pretvaranjem stare raje u čiftčije nego kolonizacijom obrađivača.

⁵⁶ Burek, *Prezimena Livna*, pp. 481-83.

⁵⁷ O svemu tome i danas najbolju sintezu nudi: Milorad Ekmečić, *Ustanak u Bosni 1875-1878*, (Sarajevo: Veselin Masleša), 1960, passim.

zastupljen i u begovatu gornjovrbaške doline u predjelu Bosanskog Skoplja odnosno Uskoplja, u trokutu Bugojno-Gornji Vakuf-Prusac.⁵⁸ Međutim, vijesti o Kositerovićima oskudne su i iz druge ruke, najblaže rečeno. Autentično prezime Kositerović moglo bi se vezati za neke, u razdoblju 1699-1718. izgubljene, dijelove Kliškog sandžaka (Zemunik, Sinj, sinjsko selo Rude/Rudi, Drniš), ali ne i za Hlivno. Najedanput, lice po imenu Mahmut-beg Kositerović izbija u tendencioznim franciskanskim spisima fra-Lovre Karaule, dok se porodica Kositerović pojavljuje u isto tako tendenciozno-antikvarskim spisima fra-Grge Lozića.⁵⁹ Radi se o kasnom izmaštavanju tradicije, nastalom u najstarijem svom obliku tek oko polovine XIX vijeka, a izvor svemu je katoličko-prozelitsko i propagandno slovinsko te antiosmansko stihotvorstvo fra-Andrije Kačića-Miošića koji je živio i stvarao tokom prve polovine XVIII vijeka. On naime, u okviru svoga katoličko-propagandnog slovinskog narativa, u različitim djelima pominje izvjesne slovinske plemiće *od Lijevna Kositeroviće*.⁶⁰ Oslanjajući se na nenavedenog Kačića-Miošića, u kontekstu jedne modernije varijante slovinsko-katoličko-ilirske propagande, uz dodatni devetnaestovjekovni protošovinističko-islamofobni topos *poturči se plahi i lakomi*, mit o drevnim bosanskim plemićima i begovskim *prevjerama* Kositerovićima stvara fra-Ivan Frano Jukić u jednom putopisu objavljenom 1847. godine u zadarskom *Srbsko-dalmatinskom Magazin*u.⁶¹ Jukićev topos, a i citat, o Kositerovićima verbatim preuzima

⁵⁸ Burek, *Prezimana Livna*, pp. 495-96.

⁵⁹ Stipo Manderalo, *Lozićev Ilirski San*. "Adnotationes Variæ-Različite Bilješke" Fra Grge Lozića. *Priredio za Tisak, Uvod i Bilješke Napisao Stipo Manderalo*, (Split-Livno: Zbornik Kačić), 1992, pp. 58-59, 98; Fra-Lovro Karaula, "§ 1. Uzrok i Trošak Kupovanja Vodenice u Vrilu Studbe", in: *Pro Populo. Život i Djelo Fra Lovre Karaule (1800.-1875.)*², (Livno: Franjevački Samostan Sv. Petra i Pavla Gorica), 2022, p. 308.

⁶⁰ *Djela Andrija Kačića Miošića, II, Korablića*, ed. Tomo Matić, Stari Pisci Hrvatski, XXVIII, (Zagreb: HAZU), 1945, p. 291: *Slide knezovi i vlastela naroda slovinskoga...Kositerović od Livna*. Još: *Rječnik JAZU*, V, ed. Pero Budmani, (Zagreb: JAZU), 1898-1903, s. v. KOSITEROVIĆ, m., prezime; Manderalo, *Lozićev Ilirski*, p. 58 (n. 71).

⁶¹ Osvrćući se na veliki broj begovskih rodova u gornjovrbaškoj dolini (Bosansko Skoplje, Uskoplje), što je sasvim tačno, Jukić navodi i porodice *Kositerovići, Kresoevići, Lenderovići, Kusići, Granići*. Vid. Ivan Frano Jukić, "Putovanje po Bosni 1845. godine", *Putopisi i Istorisko-Geografski Radovi*, izb. i red. Ilija Kecmanović, Pisci Bosne i Hercegovine, (Sarajevo: Svjetlost), 1953, pp. 98-115, na p. 100. Međutim, niti jedan od navedenih rodova nije ušao kao begovski ni u primarne arhivske izvore niti u usmenu predaju kao dio kulturnog pamćenja, a veliko je pitanje da li su neka od tih prezimena ikada bila poznata među bošnjačkim stanovništvom toga kraja! Katoličko-prozelitsku te protošovinističku prirodu Jukićevog iskaza bjelodano pokazuje sljedeći navod sa iste stranice: *Osim begova ima još i drugih poturica* (špac. -N. F.) *izobila, gotovo u svakom selu*. U biti svoga gledanja na Islam i Bošnjake kao Drugo, Jukić je daleko bliži pravoslavno gorljivom Njegošu nego vjerski neutralnom Vuku Karadžiću. Interesantno je da su i katolički gorljivac Jukić i pravoslavni

bosanska franciskanska svrzymantija i tajni politički agent Kneževine Srbije u Bosni Tomo Kovačević.⁶² Već smo naveli Lozićevo i Karaulino izmaštavanje tradicije u jukićevskom duhu. Ahmet Burek je primijetio da u austro-ugarskim katastarskim i gruntovnim upisima nigdje nije zabilježeno prezime Kositerović⁶³, a iz jedne druge Burekove publikacije vidimo da prezime Kositerović nije ostavilo nikakvog traga u hlivanjskoj mikrotoponimiji, za razliku od brojnih tragova drugih prezimena počev od begovskih pa do čiftčijskih.⁶⁴ Narodni radnik u

gorljivac Njegoš idealizovani, skupa sa njihovim pogledima na Islam i Bošnjake, u pripovjedačkom i esejističkom opusu Iva Andrića, pa bi bilo interesantno istražiti šta je najmanji zajednički sadržilac u Jukićevom, Njegoševom i Andrićevom gledanju na Islam i Bošnjake. Andrićev mit o Jukiću preuzima Ivan Lovrenović i nadograđuje ga u duhu savremenog, postjugoslovenskog, bosansko-hrvatskog islamofobnog klerošovinizma u brojnim svojim publicističkim spisima čija je popularnost u obrnutoj proporcionalnosti sa njihovom intelektualnom vrednotom. /Vid. npr. Ivan Lovrenović, *Unutarnja Zemlja: Kratki Pregled Kulturne Povijesti Bosne i Hercegovine*, 5. pregl. i dop. izd., (Zagreb-Sarajevo: Synopsis), 2017-veliki broj izdanja ove predrasudama natovarene i epigonsko-publicističke knjige potvrđuje generalni pad naučnih kriterija u našem javnom prostoru iza 1992. godine; idem, "O Ivanu Frani Jukiću: On je Svoje Uradio", na www.digitalnademokracija.com/2018/07/09/, pristupljeno 1. II 2025-Lovrenovićev tekst sa nizom ispolitizovanih, anahronističnih te nebuloznih tvrdnji o Jukiću kao sekularisti i preteči učenja o ljudskim pravima, objavljen je po prvi put 2009, da bi opetovano bio širen preko društvenih mreža i na taj način pripomogao stvaranju mitske slike Jukićeve u bosanskoj javnosti/. O Jukiću, na osnovu primarnih osmanskih izvora nesporne validnosti, kao konfidentu Omer-paše Latasa i o njegovom klimavom moralnom statusu odavno je pisano, ali bez odjeka u apologetskoj publicistici i poslovično površnom i izmaštavanju sklonom javnom mnjenju Sarajeva i Bosne. Vid. Ahmed S. Aličić, *Uređenje Bosanskog Ejaleta od 1789. do 1878. godine*, Posebna Izdanja, XI, (Sarajevo: Orijentalni Institut), 1983, pp. 69-70, gdje se daju izvorni podaci o Jukićevom doušništvu i huškanju protiv Bošnjaka te o njegovoj pronevjeri fondova koje mu je povjerio Omer-paša Latas te o ocjeni bosanskih franciskanskih starješina dostavljenoj Visokoj Porti prema kojoj su oni Jukića smatrali nadobudnom i neuravnoteženom štetčinom. Podaci osmanskih arhivalija slažu se sa Starčevićevom negativnom ocjenom i Jukića i većine bosanskih franciskanaca kao austrijskih *hodkara*-sitnih uhoda. Na ovu Starčevićovu ocjenu i Jukića i većine bosanskih franciskanaca njegovog doba pažnju nam je, još prije više od trideset i pet godina, skrenuo erudita i enciklopedista te poliglota Tomislav Ladan (u. 2008), svojevremeno Krležin bliski saradnik a kasnije ravnatelj Leksikografskog zavoda u Zagrebu, inače naš porodični i lični prijatelj, Banjolučanin i jedan od najvjernijih saradnika, saputnika i sapatnika Muhameda Filipovića. Pokojni Ladan bio je izuzetan poznavalac, analitičar i editor Starčevićevog opusa, a kako je ta osoba bila ubijedeni katolik-laik, hrvatski nacionalista (nije pežorativno nego kategorijalno!), i antitotalitarni demokratski desničar, u objektivnost njegovog suda ne može se sumnjati.

⁶² *Rječnik JAZU*, V, ed. Pero Budmani, (Zagreb: JAZU), 1898-1903, s. v. KOSITEROVIĆ, m., prezime. Citat potiče iz Kovačevićevog djela *Opis Bosne*, objavljenog u Beogradu 1879, nakon finala ustanka u Bosni, Velike istočne krize te Berlinskog kongresa 1878. godine. Up. Tomo Kovačević, *Opis Bosne*, (Beograd: N. Stefanovića i Druga), 1879, pp. 32-33. Kovačević za uskopske begove koristi izraz *blagorodne poturice*, a njegov i sadržajni i ideološki dug Jukiću je bjelodan.

⁶³ Burek, *Prezimana Livna*, p. 488.

⁶⁴ Burek, *Kameno Hlivno*, pp. 311-12 (Toponimi livanjskog kraja, slovo K) et passim.

srpskom protonacionalnom duhu, Pero Borić⁶⁵, u jednom, sa stanovišta lokalne historije i antropogeografije, vrijednom opisu Hlivna, objavljenom u *Bosanskoj Vili*, 1888. godine, veli sljedeće: *tako se znade za porodicu Nunbegovića (sic!) a pređe zvanu Kositerovića koji imaju starijih diploma, no nikako ne dadu ni vidjeti a kamo li prepisati*.⁶⁶ Ovaj iskaz predstavlja topos o poturici koji krije starostavnu povelju svojih predaka i nije je spreman dati na uvid⁶⁷, ali ona, navodno, postoji. Radi se o nerijetkom izmaštavanju iz vremena protonacionalizma i svojevrsnom početku onoga što će Šukrija Kurtović, pred I svjetski rat, sofisticirano nazvati *nacionalizovanje muslimana*⁶⁸, a Skerlić oduševljeno dočekati to Kurtovićevo⁶⁹. Borić je topos o poturici koji krije starostavnu povelju svojih hrišćanskih tj. srpskih predaka, karakterističan za srpski romantičarski protonacionalizam,

⁶⁵ O ovoj ličnosti nismo uspjeli pronaći nikakve podatke, što je prava šteta!

⁶⁶ Pero Borić, "Opis Lijevna", *Bosanska Vila*, br. 21, 1. novembra 1888, g. III, pp. 330-32, na p. 330.

⁶⁷ Up. Tuzla paša Mahmud je potomak (po kazivanju meni Šemsibega Tuzlića, pašinog unuka) Altomanovića. Pošto je Nikola Altomanović bio gospodar Užica i užičke oblasti, a njegov brat Cvjetko Altomanović zaista će biti taj od koga je Tuzla paša potomak, Cvjetko je bio gospodar Usore i Soli oblasti. Od Cvjetka Altomanovića postoje tri, ovde, porodice; dakle, jedna porodica-Tuzla paša...druga porodica-Muratbegovići...treća porodica-Zaimovići, današnji Hadžitosunbegovići u Tuzli i Zaimovići u Zoviku, brčanski kotar. Šemsibeg, hadži-Emin-begov sin, Zaimović, koji je jošte živ, kazivo mi je da imade i dan danas povelju od Altomanovića, ali mi je nije htio pokazati (špac.-N. F.)..., "Memoari Živka Crnogorčevića", ed. Milenko S. Filipović, *Grada ANUBiH*, XIV, Odjeljenje Istorijско-Filoloških Nauka, 10, (Sarajevo: ANUBiH), 1966, pp. 7-109, na p. 15.

⁶⁸ Šukrija Kurtović, *O Nacionalizovanju Muslimana*, (Sarajevo: Narod), 1914.

⁶⁹ Jovan Skerlić, "Šukrija Kurtović: O Nacionalizovanju Muslimana", *Pisci i Knjige*, VII, (Beograd: Izdavačko i Knjižarsko Preduzeće Geca Kon A. D.), 1922, passim. Midhat Begić u svojoj, inače vrsnoj, studiji o Skerliću gubi kritičku distancu i apologetski govori o Skerlićevom odnosu prema Bošnjacima i Islamu, izbjegavajući da problematizuje Skerlićevu leguru lijevog sitnoburžoaskog radikalizma, srpskog agrarizma, srpskog nacionalizma te antigermanizma i islamofobije. Od Skerlića put do Ekmečićevog velikosrpskog lijevog agrarizma direktan je, i nije čudo što je Skerlić bio jedan od heroja Ekmečićevog opusa. S druge strane, Skerlićev orijentalizam nastavlja se u orijentalizmu Radomira Konstantinovića i Latinke Perović te njihovog epigona Dubravke Stojanović, o čemu bi trebalo detaljnije pisati, posebno uzevši u obzir nekritičku adoraciju koju u nekim sarajevskim krugovima uživaju spisi Konstantinovića i Perovićeve te Stojanovićeve. Cf. Midhat Begić, *Jovan Skerlić. Čovek i Delo*, Djela Midhata Begića, I, ed. Hanifa Kapidžić-Osmanagić, (Sarajevo: Svjetlost-Veselin Masleša), 1987, pp. 236-37. Iako uopšte uzev vrsno, uprkos povremenim padovima u apologetiku, Begićevo djelo o Skerliću dio beogradske čaršije dočekaao je onda, 1964-1965, na nož te se u tada čitavoj Jugoslaviji beskrajno uplivnom beogradskom nedeljniku NIN pojavio pamflet protiv Begića sa karakterističnim naslovom *Begić begeniše Skerlića*. Orijentalizam i islamofobija te užasavanje da jednu srpsku nacionalnu ikonu tumači neko ko se zove Midhat a preziva Begić izbijaju već iz naslova. O cjelokupnoj mučnoj aferi oko tog članka vid. Begić, *Jovan Skerlić*, p. 303. Ta afera ilustracija je stvarnog položaja bošnjačkog intelektualca poteklog iz islamskog kulturnog kruga, čak i kad mu je vrsnost bila generalno priznata, u društvenom sklopu SFRJ, o čemu se danas često i apologetski i neznački piše, naturajući mit o jednom nepostojećem *zlatnom dobu*.

vjenčao sa Kačićevim slovinskim narativom. Kačić kao izvor pravoslavne propagande i srpskog protonacionalizma zapravo nije ništa osobeno niti rijetko.⁷⁰

Međutim, izuzetni poznavaoци hlivanjskog te gornjovrbaškog begovata i njegovih međusobnih veza u našim opetovanim intervjuima, vođenim od sredine sedamdesetih godina XX vijeka do danas, nikada nisu pomenuli Kositerovića kao hlivanjski begovski rod.⁷¹ Kositerovića nema ni u Kamberovićevoj monografiji o begovskom posjedu u Bosni i Hercegovini u razdoblju 1878-1918, koja se oslanja na austro-ugarsku i, velikim dijelom, starojugoslovensku građu (pretežno fond Agrarne direkcije u Sarajevu).⁷² Ovo nas ostavlja sa jasnim zaključkom da podhumski Nuhbegovići nisu potomci navodnih hlivanjskih begova Kositerovića. Na širem planu, ovaj slučaj upozorava na tendencioznost franciskanskih ljetopisa i ostalih spisâ iz istog kruga, kao i spisâ srpskih narodnih djelatnikâ iz vremena protonacionalizma. Prečesto se u njima, pored čistih i smišljenih invencija događajâ koji se nikada nisu desili, stvari dopunski izmaštavaju na temelju ranijih oskudnijih iskaza, najčešće u djelima Mavra Orbina, Pavla Rittera Vitezovića, fra-Andrije Kačića-Miošića, Jovana Rajića, Vuka Stefanovića Karadžića itd. Sve to kompromituje izvornu vrijednost spisâ iz XIX vijeka koja se, posebno u vezi sa njihovim narativima o ranijim razdobljima kojima sastavljači nisu bili savremenici, ne smije uzimati novo za gotovo.

⁷⁰ O tome vid. Tihomir Đorđević, "Kačićeva Pesmarica u Metohiji", *Naš Narodni Život*, III, ed. Nenad Ljubinković, (Beograd: Prosveta), 1984, pp. 312-18, sa svom ranijom sekundarnom literaturom, (po prvi put objavljeno 1930).

⁷¹ Kazivači su pripadnici te potomci međusobno višestruko vezanog hlivanjskog te gornjovrbaškog i glamočko-kupreško-krajiškog odnosno travničko-semberijskog te hercegovačkog begovata: Fahriza Teskeredžić rođ. Firdus, dr Osman Nuri-beg Firdus, Đula rođ. i ud. Filipović, Džemila Bosnić rođ. Filipović, Zineta Filipović rođ. Kulenović-Klišević, Munira Filipović rođ. Beširević Ostrožacka, Hadžera Firdus rođ. Filipović, Emina Selmanović-Firdus, Emina Horić rođ. Teskeredžić, Šehabudin Šehab Teskeredžić, Samija Teskeredžić, mr. ph. Bakir Džinić, dr Tahira Filipović rođ. Džinić, Senija Džinić rođ. Salihbegović, dr Asim Džinić, Nurudin Sulejmanpašić, Muhidin Sulejmanpašić, Subhija Đumrukčić rođ. Sulejmanpašić, Hatidža Đumišić rođ. Kulenović-Bajbut, Feriha Bostandžić rođ. Kulenović-Bajbut, Sanija Filipović rođ. Bušatlija, Medžida Selmanović, Aiša Kulenović rođ. Filipović, Nusreta-Nuna Filipović, Muhamed Filipović, Ahmed Filipović, Zilha-Lela Filipović, Ayşegül Sarica (Hamzalajbegović), Âsaf Hamzalay (Hamzalajbegović), Gâlib Hamzalay (Hamzalajbegović), Fehim Đumišić, Osman Đumišić, Nerimana Traljić rođ. Idrizbegović, Meliha Sarić rođ. Hafzadić, Mujesira-Esa Miralem, Esin Asal (Uzunija i Rizvanbegović), dr Selçuk Gerede (Rizvanbegović), Bedia Tozan (Resulbegović-Defterdarević), Nafiz Tozan (Resulbegović-Defterdarević), Nezahet Kulen (Kapetanović-Ljubušak i Kulenović), Avni Kulen (Kulenović-Bajbut i Filipović), dr Hajrudin Kulenović-Bajbut, Izet Rizvanbegović.

⁷² Husnija Kamberović, *Begovski Zemljišni Posjedi u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1918. godine*², (Sarajevo: Naučnoistraživački Institut Ibn Sina), 2005, passim.

Mi smatramo da su podhumski Nuhbegovići ogranak seoničke krupne i drevne zaimske odnosno begovske kuće Repovaca.⁷³ Ime Nuh-beg nasljeđivalo se u porodici Repovaca još od sredine XVIII vijeka pa do tridesetih godina XIX vijeka.⁷⁴ Izvjesni Nuh-beg Repovac bio je aktivan, punoljetan čovjek koji je bio u srednjim godinama već 1808. godine. On je bio sin izvjesnog Džafer-bega Repovca, a unuk Nuh-bega Repovca Starijeg po kome je očito dobio ime i koji nas posebno zanima. Tako djelovanje toga starijeg Nuh-bega Repovca može da se smjesti, najkasnije, u vrijeme oko polovine XVIII vijeka. Ova se genealogija iščitava iz sudske odluke Ahmeda Nazifa, kadije u zastupstvu u nijabetu Neretva, sastavljene 1822. godine, a koja je govorila o djelidbi velike kule Hudaverdi Bosna Mehmed-bega u Podlisju u Seonici na 168 dijelova, među sve potomke ove značajne ličnosti s kraja XVI vijeka.⁷⁵ Stariji Nuh-beg Repovac ženi Aišu, ćerku Zulfikar-bega Atlagića⁷⁶ iz Hlivna. Ta Aiša bila je još uvijek živa 1780. godine, a njena ćerka Fatima udala se za petrovačkog kapetana Mehmed-bega Kulenovića Šenigdžiju/Šinigdžiju⁷⁷ negdje oko 1750. godine.⁷⁸

⁷³ Hamid Hadžibegić-Derviš Buturović, "Berat Hudaverdi Bosna Mehmed-bega od 1593. godine", *POF*, XII-XIII, 1962-63, pp. 151-74. Ne bismo se mogli složiti sa mišljenjem Husnije Kamberovića da Repovci u austro-ugarskom periodu ne čine dio zemljoposjedničke elite. Prije svega, porodica Repovac bila je razdijeljena na niz porodica čiji su se sekundarni patronimici razvili u nezavisna prezimena, pa posjede svih tih rodova treba uzeti u obzir prilikom kalkulacija. Drugo, veličina posjeda sama po sebi nije jedini kriterij za utvrđivanje pripadnosti begovskoj eliti, budući da su postojali i veleposjednički aginski radovi sa zaista znatnim posjedima ali koje nikada niko nije ubrajaao u begovsku elitu iako im je priznavan ugled (npr. Selmanagići u Srebrenici, Bahtijarevići i Ibrišagići u Banjoj Luci, Bakarije, Mašići, Uzunije, Tahmišćije, Pinje, Kasumagići, Ablakovići, Zildžići, Hadžišabanovići, Merhemići u Sarajevu, itd.) Treće, Repovci su svojim bračnim vezama sa hlivanjskim Atlagićima, kulenvakufsko-sarajevskim Hadžiomerovićima-Omićima od kojih potiče prvi reisu-l-ulema Mustafa Hilmi-efendija Hadžiomerović čiji zet je bio Ibrahim-beg Repovac, sarajevskim Palošima, bosanskopetrovačkim Kulenovićima-Šinigdžijama itd. zaista spadali u političku i ekonomsku vrhušku u Bosni u razdoblju 1750-1918. Cf. Kamberović, *Begovski Zemljišni*, p. 220.

⁷⁴ Hadžibegić-Buturović, "Berat Hudaverdi", pp. 156-58.

⁷⁵ Hadžibegić-Buturović, "Berat Hudaverdi", p. 157. Dokument se čuvao u Orijentalnom institutu, Arhiv, Manuscripta Turcica, № 3982. Nestao je u agresorskoj paljevini Orijentalnog instituta 17. V 1992, a prava je šteta što njegov osmanski tekst nikada nije izdat.

⁷⁶ Zulfikar-beg Atlagić pominje se po prvi put još 1712. godine. O njemu više vid. Filipović, *Acta Ottomanica*, kat. № 13 (1732), kat. № 14 (1743), gdje su citirani svi primarni izvori i sekundarna literatura.

⁷⁷ Sekundarno prezime-nadimak ovog ogranka porodice Kulenović glasi Šenigdžija/Šinigdžija a ne Šinikčić kako se ponegdje nalazi, valjda slijedeći hiper-redigovani slavofilni oblik u bilješkama Hörmannovog zbornika bošnjačke epike. Iz ogranka Šenigdžija/Šinigdžija potiču pisci Skender i Tvrtko Kulenović, slikari Muhamed i Hakija Kulenović, te, po tankoj krvi, univerzitetski profesor, pravnik i sociolog, Besim Ibrahimpašić.

⁷⁸ O tome vid. Hamdija Kreševljaković, *Kapetanije u Bosni i Hercegovini*², (Sarajevo: Svjetlost),

Nuh-beg Repovac Stariji i Aiša Atlagić imali su sina Džafer-bega Repovca, a taj Džafer-beg imao je sinove Nuh-bega, Ali-bega i Mehmed-bega Repovca. Hadžibegić i Buturović rezimirali su jednu ispravu iz 1823 koju su braća Nuh-beg, Ali-beg i Mehmed-beg Repovci izdali u vezi sa zajedničkim prihodima sa zijameta i čiftlika u porodici Repovac.⁷⁹ Od krucijalne važnosti za naše pitanje jeste tapija koju je hlivanjski zaim Mehmed-beg Atlagić⁸⁰ izdao braći Nuh-begu, Ali-begu i Mehmed-begu Repovcima (*Re'pī-zādelər*) 17. rebī'u-l-âhira 1236 A. H. / ponedjeljak, 22. I 1821 A. D.⁸¹ U toj tapiji, Mehmed-beg Atlagić kaže da se među navedenom braćom Repovcima-Nuh-begom, Ali-begom i Mehmed-begom-provela djelidba te Atlagić, nakon te djelidbe, u svojstvu zaima u čiji zijamet spadaju i izvjesne mirijske zemlje u nahiji Grahovo izdaje tapiju braći Nuh-begu i Ali-begu Repovcima na njihovu zajedničku državinu (*teşarruf*) zemlje u selu Kesić⁸² u Grahovskoj nahiji te posebno "ranije baštine Jovana Radulovića" (*Qesik qaryesinde olan bi-l-cümle erāžī vü emlāk...ve esbaq qaryesinde Yovān Rādūlovīk bāştineler erāžīsini*) u istom selu.⁸³ Smatramo da

1980, pp. 187-88. Kreševljakovićev izvor bile su nekolike isprave koje su, takođe, nestale neizdate u agresorskoj paljevini Orijentalnog instituta 17. V 1992.

⁷⁹ Hadžibegić-Buturović, "Berat Hudaverdi", p. 158. Njihov izvor bila je isprava OIS, Manuscripta Turcica, № 3994, takođe izgubljena u agresorskoj paljevini Orijentalnog instituta 17. V 1992. godine. Ne bismo se mogli složiti sa čitanjem ličnog imena jednog od braće kao Muhamed koje Hadžibegić i Buturović nude. Smatramo da se tu radilo o imenu Mehmed, no radi se o ne toliko bitnoj fnesi. O problemu čitanja tih imena vid. Hatibović-Jusufović- Maslo, "Muslimanska Lična Imena".

⁸⁰ Ova ličnost ne pominje se u jednoj, inače uzornoj, radnji o Atlagićima iz koje većina drugih autora crpe podatke. Cf. Alija Nametak, "Atlagići u Povijesti i Narodnoj Tradiciji", *Zbornik za Narodni Život i Običaje Južnih Slavena*, XLII, 1964, pp. 183-216+1 t, (dalje: *ZNŽOJS*). Nametak ne zna ni za jednog Atlagića između Ahmed-bega (fl. 1807-1809) i posljednjeg muškog člana te porodice Ali-bega, djeda po majci Ali-bega Firdusa koji je umro početkom šezdesetih godina XIX vijeka. Smatramo da je ovaj Mehmed-beg Atlagić koji je bio živ 1821. godine otac Ali-bega Atlagića i pradjed po majci Ali-bega Firdusa te da je u svoje vrijeme on bio jedan od dva preostala muška člana te loze. Cf. Nametak, "Atlagići", p. 191. Tek neki noviji radovi donose nova saznanja i tumačenja u vezi sa kućom Atlagića. Vid. Fazileta Hafizović, *Junak ili Izdajnik: Sudbina Mehmed-paše Atlagića, Posljednjega Osmanskoga Branitelja Knina i Mletačkog Zarobljenika*, p. o. iz *Povijesni Prilozi*, LI, (Zagreb: Hrvatski Institut za Povijest), 2016; Filipović, *Acta Ottomanica*, kat. № 13 (1732), kat. № 14 (1743) et passim. Još: Burek, *Prezimana Livna*, pp. 464-65.

⁸¹ Zagreb, Orijentalna Zbirka Hrvatske Akademije Znanosti i Umjetnosti, Dokument № 320, (dalje: OZHA). Još: Filipović, *Acta Ottomanica*, kat. № 13.

⁸² Danas Kesići u okolini Grahova.

⁸³ Pored svoje važnosti za prosopografiju i lokalnu historiju, ova isprava ima i širi značaj jer ilustruje složenost problema nastanka čiftlikā u Bosni te odnosa timar-čiftlik. Ona, i niz drugih, nažalost još uvijek neistraženih, isprava nastalih u Bosni u razdoblju cca 1550-1878, rječito opovrgavaju novije ambiciozne revizionističke spekulativne rekonstrukcije te "dekonstrukcije narativā". Cf. Philippe Gelez, "The End of the *timar* System in Bosnia, 18th-20th Century", *OA*, LX, 2022, pp. 97-138.

se nakon djelidbe Nuh-beg Repovac Mlađi, već u podmaklim godinama, trajno nastanio u hlivanjskom kraju, u selu Podhum, najvjerovatnije na zemlji koja je mirazom prešla Repovcima od Atlagića, i da je on utemeljio lozu podhumskih Nuhbegovića. Prezime Repovac potpuno se izgubilo u ovom ogranku, što je inače osobitost begovskih rodova u dolini Neretve.⁸⁴ Hudždžet koji objavljujemo daje nam djelimičnu genealogiju podhumskih Nuhbegovića. Prema tom izvoru, Paša-hatun Nuhbegović bila je ćerka Ali-bega Nuhbegovića koji je umro nešto prije sredine novembra 1870. godine. Njegovom ocu, a Pašinom djedu, bilo je ime Hasan-beg.⁸⁵ Zatim isprava pominje Pašinog pradjeda pod imenom "Abdullah", bez begovske titule. Tu se nije radilo o ličnom imenu, nego o generalnom nazivu za osobu, ljudsko biće, Božjeg stvora, Božjeg roba, Božjeg slugu itd. (*'abdullāh; bū ādem~bu adam*, odatle ličnost Buadam iz osmanskih/turskih folklornih anegdota i Sremčevih prerada takvih anegdota, bliskih korpusu o Nasrudin-hodži). Najprije će biti da Pašin punomoćnik, njen muž Ali-beg, u trenutku sastavljanja isprave nije znao ime Pašinog pradjeda Nuh-bega pa je hlivanjski naib Bajezid namjesto Nuh-begovog imena stavio jedan od uobičajenih izraza za Božjeg stvora, osobu, onako kako su to nalagali i propisi o formularu šerijatsko-sudskih isprava (*şakk*).

Mustafa i Mehmed, sinovi Derviš-age Gagića

U jedinom dosada objavljenom ozbiljnijem pokušaju rekonstrukcije genealogije i/ili hronike hlivanjske begovske porodice Gagić, studiozni hlivanjski antikvar Ahmet Burek uspio je doprijeti do u prvu polovinu XIX vijeka.⁸⁶ Zapravo, Bureku su poznati kao najstariji potvrđeni hlivanjski Gagići sljedeće osobe: Derviš-beg/Derviš-aga, otac dvojice kupaca nasljedstva Paše-hatun Nuhbegović, njegov brat Spaho (Ago) te treći brat kome Burek nije mogao u potpunosti odrediti ime, ali je pretpostavio da se zvao Muhamed. Burekova

Za razliku od Gelezovih revizionističkih spekulacija, jedna studija daje primjer kako se detaljnom analizom osmanskih primarnih izvora mogu osvijetliti dubinski historijski procesi, a sve je to učinjeno bez poriva da se umrlim velikanima jeftino samoreklamerski drže predavanja sa sigurne distance koju navodnim revizionistima i navodnim dekonstruktivistima narativâ obezbjeđuje grobna ograda između njih i napadanih velikana. Vid. Nihad Dostović, "Dva Dokumenta iz Tuzlanskog Sidžila iz 1054-55. h. g. / 1644-45. godine u Gazi Husrev-begovoj Biblioteci", *Analī Gazi Husrev-begove Biblioteke*, XXXIII, 2012, pp. 59-106, (dalje: AGHB).

⁸⁴ O tome vid. Derviš Buturović, "Isprave Spahiskih Porodica iz Nahije Neretve", *POF*, VI-VII, 1956-57, pp. 193-258; Hadžibegić-Buturović, "Berat Hudaverdi", p.151.

⁸⁵ Up. Burek, *Prezimana Livna*, p. 495.

⁸⁶ Burek, *Prezimana Livna*, pp. 481-82.

rekonstrukcija zasnovana je na odličnim podacima iz austro - ugarskih katastarskih te gruntovnih upisa i usmene tradicije. No, njegovi kazivači bili su u stanju prenijeti samo nepotpune i ponekad nepouz dane podatke. Otkupom zbirke dokumenata koja, velikim dijelom, predstavlja ostatke porodičnog arhiva kuće Gagića uspjelo se utvrditi početke porodice Gagić u vremenima cca 1670-1680. Ti počeci vezani su za trokut Klis-Sinj-Hlivno. Bilo je moguće upratiti definitivno naseljavanje porodice u Hlivnu i ustanovljenje njihovih izvornih posjeda u hlivanjskim selima Miši i Vražerale~Vržerale. Može se pratiti njihov uspon, tokom XVIII vijeka, od osrednjih spahija vezanih i za sultansko-džamijske i za pohodne službe do begova-veleposjednika sa znatnim čiflicima, gradskim nekretninama, učešćem u tranzitnoj ekonomiji, itd. Temelj njihovog uspona veže se za njihove pridvorne službe uz dugovječnog Sulejman-pašu Skopljaka, dugogodišnjeg ajana u Kliškom sandžaku, kliškog alajbega i sandžakbega, osvajača Beograda 1813. godine, bosanskog valiju te za njegove sinove, posebno najstarijeg sina Mustafa-pašu Sulejmanpašića.⁸⁷ Istinski tvorac porodičnog uspona bio je hadži-Mustafa-beg Gagić, sin Mehmed-spahijin, koji je 1760. godine primio, kao maloljetnik, dio ostavine iza oca Mehmed-spahije.⁸⁸ Prema jednom arzuhalu, nastalom cca 1769-1770, on je već punoljetan i spahija sa službeničkim timarom.⁸⁹ U jednoj ispravi bosanskog defterdara Ismaila iz 1804. godine, Mustafa se više ne spominje kao Mustafa-spahija nego kao Mustafa-beg (*iş-bu dārende-’i ħurūf Ġāġī-zāde Muṣṭafā Bīg*).⁹⁰ Slikovito i znakovito je da, u jednom privatnom i povjerljivom pismu iz 1811. godine neimenovanom hlivanjskom kadiji te zastupniku-vršiocu dužnosti hlivanjskog kapetana Husein-agi, Mustafa-paša Sulejmanpašić, sin Sulejman-paše Skopljaka⁹¹, traži znatnu uslugu za Mustafa-bega Gagića, istakavši kako je opštepoznato da su Mustafa-beg Gagić i njegovi sinovi veoma bliski Sulejman-paši Skopljaku, njegovim sinovima i njihovoj kući pa ih smatraju proširenom porodicom (*Ġāġī-zāde Muṣṭafā Beg vūcūhīle ṭarafumuza mūte’alliq ve bütūn benūn bizūm oldıġı cūmleye ma’lūm olan qaḏiyyeden-dür*).⁹² U visokim godinama, poput svoga

⁸⁷ Filipović, *Acta Ottomanica*, passim.

⁸⁸ Filipović, *Acta Ottomanica*, kat. № 17.

⁸⁹ Filipović, *Acta Ottomanica*, kat. № 19.

⁹⁰ Filipović, *Acta Ottomanica*, kat. № 26.

⁹¹ O Sulejman-paši Skopljaku, njegovom sinu Mustafa-paši Sulejmanpašiću te Mustafa-pašinoj braći, u nedostatku adekvatne monografije, vid. Galib Šljivo, *Bosna i Hercegovina 1813-1826*, (Tešanj: Planjax Komerc doo), 2016, pp. 79-173 et passim.

⁹² Filipović, *Acta Ottomanica*, kat. № 27. Ovo je, u izvorima rijedak, direktan iskaz o odnosu

patrona Sulejman-paše Skopljaka, hadži-Mustafa-beg Gagić umire 1829. godine. Popis ostavine iza hadži-Mustafa-bega Gagića sastavljen je 13. ramazana 1244 A. H. / četvrtak, 19. III 1829 A. D.⁹³ Prema tome popisu što ga je sastavio tadašnji hlivanjski kadija Mustafa, njegove dvije zakonite žene bile su hadži-Fatima-hatun i njena neimenovana inoča, ćerka Omer-spahije Cere (*bint-i 'Ömer Sipāhī Çārō*)⁹⁴. Popis navodi dva punoljetna sina Mehmed-bega i Derviš Ibrahim-bega, dok je kao maloljetan naveden treći sin Spaho (*İspāhō*) za koga, na osnovu jedne isprave iz 1833⁹⁵, znamo da mu je puno ime bilo Murad Spaho (*Murād İspāhō*). Ime Spaho više je bilo nadimak, a sugeriše da je hadži-Mustafa-beg uspio da maloljetnom sinu nekako obezbijedi timar, najvjerovatnije porodični službenički timar koji se u toj porodici može pratiti još od sredine XVIII vijeka.⁹⁶

Iz popisa ostavine možemo zaključiti da je bračni život hadži-Mustafa-bega Gagića bio složen i buran. Naime, u trenutku njegove smrti on je bio vjenčan za dvije žene, ali su postojale još dvije žive žene koje su ranije bile u braku sa njim, koje su se ranije razvjenčale od njega, te kojima je nakon njegove smrti isplaćen drugi dio bračnog dara (*mehr*). Hadži-Fatima-hatun nije imala žive

patron-klijent (*intisāb*) koji se inače, po pravilu, mora iščitati iz posrednih iskaza u gradi. Up. Norman Itzkowitz, "Eighteenth Century Ottoman Realities", *Studia Islamica*, XVI, 1962, pp. 73-94; Filipović, "Oko Kuge", p. 67. Privatno i poverljivo pismo, kao ego-dokument, omogućava da se prođe duboko iza ceremonijalnih zavjesa javnog nastupa u realni svijet življenja u osmanskoj Bosni. Pisana brzopisom i govornim osmanskim jezikom viših slojeva, sa minimalnim ustaljenim formulama, ona su teška za dešifrovanje i još teža za razumijevanje i/ili prevodenje. Njihova analiza podrazumijeva orijentalističku kompletnu filološku naobrazbu u tri jezika islamskog kulturnog kruga, ali i poznavanje finesa govornog turskog jezika sve do u naše dane, skupa sa historiografskim istraživačkim metodom. Predsprema za takva istraživanja jeste studij orijentalistike onako kako ga je zamislio i decenijama ostvarivao Nedim Filipović. Ironija historije jeste da na univerzitetskom nivou, od povlačenja iz aktivne službe i preminuća Ahmeda S. Aličića, u Sarajevu nad Nedimom Filipovićem trijumfuje Milan Vasić u nekim svojim "neo-historiografskim" i "orijentološkim" inkarnacijama. Te reinkarnacije posjeduju sve mane Milana Vasića, ali im nedostaje ijedna njegova vrlina!

⁹³ OIS UNSA, Arhiv, AO, Inv. № 51 / L₂₇. Ovaj popis predmet je posebnog rada koji uskoro objavljujemo.

⁹⁴ Porodica Cero, ugledni aginski rod u hlivanjsko-duvanjskom kraju, sa sjedištem u Velikom Kabliču kod Hlivna. Vid. Burek, *Prezimana Livna*, pp. 97-98.

⁹⁵ Filipović, *Acta Ottomanica*, kat. № 30.

⁹⁶ O upisima timarâ na maloljetnike u Bosni tokom druge i treće decenije XIX vijeka interesantni podaci nalaze se u kritičkom izdanju nekoliko dugačkih lista timarlija u Bosni koje je sastavljao, kao svoju bilježnicu-podsjetnik, tadašnji alajbeg Bosanskog sandžaka. Kritičko izdanje, popraćeno glosarom, uvodnom studijom i prevodom, rukopis od nekih 350 stranica, pripremili su, još u jesen 2023, Nenad Filipović, Amer Maslo i Lamija Hatibović (Ljuša). Iz nerazumljivih i, očito, vannaučnih razloga ponuđeni rukopis nije prihvaćen za seriju *Monumenta Turcica* Orijentalnog instituta UNSA. Original je pohranjen u : OIS UNSA, Arhiv, Stara Zbirka Sidžila, S 68.

djece u trenutku sastavljanja popisa i takođe je bila u visokoj starosti⁹⁷, kao i nedavno umrli hadži-Mustafa-beg. Neimenovana ćerka Omer-spahije Cere bila je Spahova majka, ali i majka dviju ćerki hadži-Mustafa-begovih koje su se zvale Hatidža i Merjema. Spaho i njegove sestre živjeli su sa majkom, odvojeno od hadži-Fatime-hatun. Prva od *puštenih* (*ṭalāqa*) pomenuta je kao “treća žena” i to je bila neimenovana majka Derviš Ibrahim-begova. Druga navedena kao “četvrta žena” zvala se Đulsuma (*Gülsūme*). Ona je bila Mehmed-begova majka. Kako je Mehmed-beg bio najstariji sin hadži-Mustafa-begov može se zaključiti da je Đulsumin brak prvi po redu razveden. Ono što je karakteristično jeste da je hadži-Fatima-hatun uspijevala da ostane u braku, kao prva i najstarija žena, i da su se njene dvije inoče zaredom razvele. To upućuje da se radilo o jakoj ličnosti koja nije dozvolila da joj njenu bezdjetnost pripišu u manu i da joj to ugrozi položaj u porodici. Očito da, usljed visokih godina, sličan razvodni scenario nije uspjela da priredi i mladoj majci maloljetnog Spaha i njegovih sestara. Druga osobenost jeste činjenica da su dvjema razvedenim ženama isplaćeni njihovi tzv. bračni darovi odnosno *mehr* ili, kako se to u dokumentu, popularnom terminologijom, kaže *nikāh*. Većina pregledanih slučajeva razvoda u bosansko-osmanskim dokumentima spadala je u jednu drugu vrstu razvoda zvanu *xul'* koja je bila daleko nepovoljnija⁹⁸ po razvedenu ženu. U toj vrsti razvoda, žena je svoju slobodu plaćala odricanjem od vlastitih prava i potraživanja.⁹⁹ Hadži-

⁹⁷ Prema jednom popisu poklonâ od 1804. godine, Fatima je bila ćerka Hûbî Hasan-odabaše. OIS UNSA, Arhiv, AO, Inv. № 93 / L 65. Popis će biti detaljno obrađen u biografiji hadži-Fatime-hatun koju uskoro objavljujemo. Tu se radilo o staroj i uglednoj porodici Hubić koja je u Hlivnu nestala do kraja XIX vijeka, zahvaljujući selidbama, no koja je u tom mjestu dokumentarno zabilježena po prvi put već 1733. godine. Vid. Filipović, *Acta Ottomanica*, kat. № 12. Još: Burek, *Prezimana Livna*, p. 188.

⁹⁸ Ovdje napominjemo da smatramo prezentizmom tumačiti prošlost i patrijarhalnu kulturu današnjim standardima, i to standardima najrazvijenijeg kasnokapitalističkog Zapada. I ne samo tumačiti neadekvatno, nego i suditi prošlosti što je daleko problematičnije. Cf. *Nasilje nad Ženama. Diskursi, Perspektive, Lekcije iz BH. Povijesti*, ed. Fahd Kasumović, (Sarajevo-Berlin: Filozofski Fakultet UNSA-Heinrich Böll Stiftung), 2024. O tome da zadatak kulturno - historijskih te društvenih nauka jeste da opišu i objasne, a ne da procjenjuju koliko je predmet opisa u skladu sa nekim idealom, na našem jeziku postoji odavno jedno klasično razmatranje i/ili objašnjenje: Mihailo Đurić, *Sociologija Maksa Vebera*, Sociološka Hrestomatija, VI, ed. Rudi Supek, (Zagreb: Matica Hrvatska), 1964, pp. 63-64 et passim.

⁹⁹ Vid. Svetlana Ivanova, “The Divorce between Zubaida Hatun and Esseid Osman Ağa: Women in the Eighteenth-Century Sharī'a Court of Rumelia”, *Women, the Family and Divorce Law in Islamic History*, ed. Amira al-Azhary Sonbol, (Syracuse: Syracuse University Press), 1996, pp. 112-25; eadem, “Muslim and Christian Women before the *Kadı* Court in Eighteenth Century Rumeli: Marriage Problems”, *Oriente Moderno*, n. s., XVIII/79/1, 1999, Special Issue: *The Ottoman Empire in the Eighteenth Century*, pp. 161-76; Madeline C. Zilfi, “‘We Don’t Get Along’: Women and Hul Divorce in Eighteenth Century”, *Women in the Ottoman Empire: Middle Eastern Women in the Early Modern Era*, ed. Madeline C. Zilfi, (Leiden: Brill), 1997, pp. 264-96.

Mustafa-beg se razvodio na drugi način, a to je svakako moralo doprinijeti i njegovom imidžu u lokalnom društvu. Željeli bismo istaći na ovom mjestu da raširena tvrdnja, neispraćena detaljnijom dokumentacijom, da poliginija tj. mnogoženstvo te razvodi nisu bili česti u osmanskoj Bosni traži reviziju u svjetlu izvornog materijala. Poliginija nije bila masovna ali je upražnjavana daleko češće nego što se tvrdi u sekundarnoj literaturi, a razvodi su, statistički gledano, bili zaista ne tako rijetki. Pitanje traži detaljnija istraživanja i širu građu.

Čista nasljedna masa za raspodjelu iza hadži-Mustafa-bega Gagića iznosila je 21 609 groša odnosno 43, 21 kese obračunskog novca à 500 groša svaka kesa. Od toga je Derviš Ibrahim-beg, odnosno Derviš-aga naše isprave, dobio 4722 groša što je činilo 9, 44 kese obračunskog novca à 500 groša svaka kesa. U to vrijeme obračunska cijena jednog vola, prilikom obeštećenjâ, bila je fiksirana na 120 groša.¹⁰⁰ Vo je, pored plemenitog trkaćeg te tovarnog konja, bio najskuplja domaća životinja. Za svoj dio nasljedstva Derviš Ibrahim-beg je mogao nabaviti 39 grla volova. Poznato je da je u vrijeme sastavljanja popisa ostavine groš, poput akće i pare ranije, već bio postao obračunska valuta, ili zvanična ili čaršijska, a prometovalo se, najčešće, kvalitetnim evropskim zlatnicima te srebrenjacima ili osmanskim kvalitetnim zlatnicima. Interesantno je pogledati koliko je Derviš Ibrahim-begovo nasljedstvo iznosilo u takvim monetama. Nizozemski standardni manji dukat *holender*, u Bosni i na Balkanu poznat i kao *badžaklija*, na bosanskim pijacama mijenjao se, u razdoblju 1825-1831, po 24 groša à komad. Prema tome, Derviš Ibrahim-beg naslijedio je nešto manje od 197 badžaklija. Krupni austro-nizozemski *suveren*, najsličniji engleskoj zlatnoj funti, i uzor za kasniju osmansku zlatnu petolirku, u Bosni je vrijedio, 1830. godine, 70,5 groša à komad. To je iznosilo 67 suverena. Prema jednom ekspertskom podatku koji smo dobili još 1985. godine¹⁰¹, austro-nizozemski *suveren* vagao je 36 grama zlata fine unce pa je, shodno tom računu, Derviš Ibrahim-begovo nasljedstvo iznosilo nešto više od 2 kilograma i 400 grama zlata fine unce. Manji, ali vrlo traženi, *ćesarski* dukat u Bosni i na Balkanu se, 1832. godine, mijenjao za 36 groša à komad. Tako je, u odnosu na tu monetu, Derviš Ibrahim-begovo nasljedstvo

¹⁰⁰ Šljivo, *Bosna i Hercegovina 1813*, pp. 234-35.

¹⁰¹ Podatak nam je dao sarajevski juvelir rahm. Kenan Zlatar, školovan u Beču između dva rata, a u kontakt sa čuvenim juvelirom stupili smo posredstvom zajedničkog rođaka, rahm. Mehmeda-Meše Rašidkadića, inače u cijeloj SFRJ nekada poznatog poslovnog čovjeka i eksperta za spoljnu trgovinu, posebno za kontakte sa Bliskim istokom. Ovom prilikom sa pijeteto se sjećamo obojice izuzetnih ljudi.

iznosilo nešto više od 131 traženi *ćesarski* dukat.¹⁰² Derviš Ibrahim-beg se pokazao kao uspješan poslovni čovjek tanzimatskog perioda u Bosni, pored toga što je uživao svoj dio veleposjeda. Najviše se angažovao u ortaklucima oko zakupa desetine, ali i u drugim vidovima trgovine te novčanih poslova.¹⁰³ U različitim kasno-osmanskim i austro-ugarskim izvorima, Derviš Ibrahim-beg pominje se podjednako i sa titulom *beg* i sa titulom *aga*. Odakle ta dvojnost i šta je ona značila? Smatramo da je titulu beg njegova izvorna titula što ju je naslijedio od oca kao veleposjednik, dok je titulu aga nosio kao osoba koja se dodatno obogatila zakupima desetine i novčanim poslovima te trgovinom.¹⁰⁴ Unutar bosanskog begovata, Gagići su uvijek smatrani dijelom tog sloja, pa tako Ahmed-beg Kurić iz Donjeg Vakufa¹⁰⁵ u jednom pismu Derviš-agi odnosno Derviš Ibrahim-begu Gagiću, sastavljenom 1864. godine, veli da su Gagići “drevna ugledna porodica, čije je časno obitavalište u Hlivnu” (*İhlevnede şeref-muqīm...hāne-dān-ı qadīmelerinden*).¹⁰⁶

Derviš Ibrahim-beg alias Derviš-aga imao je dva sina. Oni se pominju u hudždžetu koji je osnovni izvor ovog rada. Imena su im bila Mustafa i Mehmed, To su, inače, bila dva standardna djedovska imena koja su sinovi u kući Gagića dobivali kroz niz generacija¹⁰⁷ što upozorava na oprez prilikom rekonstrukcije

¹⁰² Za čaršijske kurseve navedenih moneta vid. Vuk Vinaver, “Monete u Srbiji Prvoga Ustanka”, *Zbornik Istorijskog Muzeja Srbije*, II, 1960, pp. 3-31, na pp. 14, 15, 22.

¹⁰³ OIS UNSA, Arhiv, AO, Inv. № 68 / L44 (1849); Inv. № 54 / L30 (1850); Inv. № 67 / L43 (1850); Inv. № 61 / L37 (1860-1861); Inv. № 62 / L38 (1868); Inv. № 56 / L32 (1872-1873). Ovi dokumenti detaljno se obrađuju u biografiji Derviš Ibrahim-bega Gagića koju uskoro objavljujemo. O desetini u Bosni, i polovinom XIX vijeka i uopšte, postoji jedna klasična, i zasad neprevaziđena, studija. Vid. Ahmed S. Aličić, *Desetina u Bosni Polovinom XIX Vjeka*, p. o. iz: PIIS, XVII/16, 1980.

¹⁰⁴ Crnogorčević daje odličan uzorak brojnim pomenima bogatih i uplivnih zakupaca desetine koji uvijek, ukoliko su muslimani, nose titulu *aga*. Up. “Memoari Živka Crnogorčevića”, *passim*.

¹⁰⁵ O begovskom rodu Kurića u Donjem Vakufu vid. Hamdija Kreševljaković, “Kule i Odžaci u Bosni i Hercegovini”, *Naše Starine*, II, 1954, pp. 71-86, na p. 77. Prema Kreševljakoviću, Kurića kula u Donjem Vakufu imala je tvrdozidano prizemlje i tri sprata. Smatrao ju je jednim od najvrednijih objekata svoje vrste u Bosni i Hercegovini. I pored zaštitne odluke Zavoda za zaštitu spomenika NR BiH, Mjesni odbor Donji Vakuf naložio je, 1948. godine, rušenje kule kao “objekta iz feudalnog doba”. Bilo bi interesantno ispitati dvije stvari. Prvo, u kakvom je odnosu rušenje kule u Donjem Vakufu bilo sa gotovo istovremenim rušenjima Vezirskog konaka u Travniku te Trgovki i nekih drugih dijelova Bašaršije u Sarajevu? Drugo, da li se rušenje kule u Donjem Vakufu hronološki poklapa sa funkcionerskim djelovanjem mladog Branka Mikulića, kasnijeg višedecenijskog pripadnika najvišeg i najodsudnijeg dijela komunističke partijsko-državne nomenklature u SFRJ, u Donjem Vakufu?

¹⁰⁶ OIS UNSA, Arhiv, AO, Inv. № 69 / L45.

¹⁰⁷ Dokumentacija, koja seže do u razdoblje 1670-1680 a završava oko 1900. godine, potvrđuje neprekidne slijedove Mustafa i Mehmeda u porodici. Vid. Filipović, *Acta Ottomanica*, *passim*.

genealogije. Derviš Ibrahim-beg je bio oženjen iz porodice Cero¹⁰⁸, iz iste one porodice iz koje je poticala majka njegovog brata Murad-bega zvanog Spaho. Ona je bila majka pomenute dvojice sinova Derviš Ibrahim-begovih.

Mustafa je ponio djedovo ime, a kasnije je i obavio hadždž, kao i djed, pa se u upisima iz austro-ugarskog vremena pominje kao hadži-Mustaj-beg.¹⁰⁹ Žena mu je bila od bugojanskih Rustempašića.¹¹⁰ Umro je oko 1910. Imao je sinove Arslan-bega i Salih-bega te ćerke Đulsumu, udatu za Abaz-bega Hadžibegovića u Kopčiču u gornjovrbaškoj dolini, i Mejremu, udatu za Mahmut-agu Latifića, člana jednog starog aginsko-ulemanskog hlivanjskog roda. Arslan-beg je očuvao veleposjed dugo vremena i uspio je odškolovati sina Derviša na Sorboni gdje je stekao diplomu ekonomiste da bi radio u bankovnoj struci u Sarajevu i Beogradu, dok je drugi sin Muharem bio gimnazijski profesor u Tuzli.

Drugi Derviš Ibrahim-begov alias Derviš-agin sin Mehmed ušao je u historiju na ne tako malo vrata kada je, 1859. godine, ustupio srpsko-pravoslavnoj crkvenoj opštini zemljište na kome će nastati crkva i, kasnije, konfesionalna škola. Nije imao djece, a ženio se dva puta. Prva žena je bila Džehva iz donjovakufskog begovskog roda Kurića, a druga je bila Zejna, ćerka poznate upravne ličnosti, političara, i poslovnog čovjeka iz Hlivna u prvoj polovini XIX vijeka, hadži-Hasana Čate Čizmića koji je posebno bio blizak posljednjem hlivanjskom kapetanu Ibrahim-begu Firdusu te cjelokupnom rodu Firdusa.¹¹¹ Mehmed-beg Gagić je umro oko 1900. godine. Pored dvojice pomenutih sinova, Derviš Ibrahim-beg je u braku sa odivom iz kuće Cera imao ćerke Džehvu, udatu za

¹⁰⁸To potvrđuje pismo kojim Derviš Ibrahim-beg, 1873. godine, poziva Pašo-agu i Adem-agu Cere da se pridruže svatovima njegovog sina koji idu "na prusačku stranu" (*dügünciler Aqhişâr cānibe / sic! / gidecekleri üzre*). OIS UNSA, Arhiv, AO, Inv. № 56 / L32. Još: Burek, *Prezimana Livna*, p. 481.

¹⁰⁹Podatke o braći Gagićima, koji se mogu nadopuniti i osmanskom i austro-ugarskom gradom, donosi Burek, *Prezimana Livna*, pp. 481-482.

¹¹⁰O Rustempašićima vid. Filipović, *Acta Ottomanica*, kat. № 15; kat. № 16. Još: Kerima Filan, "Pjesma na Turskom Mustafa-bega Atlagića o Ibrahim-begovoj Odbrani Livanjske Tvrdave Početkom 18. Stoljeća", *POF*, LII-LIII, 2002-03, pp. 51-71. Pjesma sadrži važan, ali neprimijećen, podatak o sudbini roda Malkoč u Bosni nakon XVI vijeka. Naši "historiografski osmanisti" trebali bi najzad spoznati činjenici da je osmanska književnost takođe historijski izvor, a što je u svjetsku nauku davno uveo Mehmet Fuat Köprülü, a nastavili Nedim Filipović, Hazim Šabanović, Dušanka Bojanić i Radmila Tričković u nas i Cemal Kafadar u Velikom Svijetu. O usmenoj bošnjačkoj epici kao historijskom izvoru značajne studije su dali Salko Nazečić, Đenana Buturović i Ramiza Smajić.

¹¹¹O Čizmićima vid. Filipović, *Acta Ottomanica*, kat. № 27.

Ibrahim-agu Brkića¹¹², i Zlatku za Nazif-begom Karabegom¹¹³, iseljenim iz Hlivna u İzmir / Smirnu. Međutim, Derviš Ibrahim-beg Gagić nije bio oženjen samo od Cera nego je, po svoj prilici u poodmaklim godinama, oženio nevjestu iz kuće Čizmića, iste one kuće iz koje je bila druga žena njegovog sina Mehmed-bega. U Sarajevu je ranih sedamdesetih godina XX vijeka umrla u 107. godini života, kao tada najstariji stanovnik Sarajeva, Azemina Filipović, udovica Muhamed-bega Filipovića zvanog *Pašâbeg*¹¹⁴ iz Glamoča. Ona je bila ćerka Derviš Ibrahim-bega Gagića iz braka sa jednom Čizmićkom.¹¹⁵ To bi značilo da se Azemina rodila u razdoblju 1860-1863. godine. Prateći *dugo trajanje* porodice Gagić uočava se česta dugovječnost među njima, te se to može opisati kao genetska karakteristika roda. To je, bez svake sumnje, moglo i pripomoći pojavi poliginije u toj porodici, ali i novih brakova ranije obudovjelih Gagića. Isto tako se uočava da su Gagići običavali da sklapaju opetovane brakove sa određenim rodovima. Tako su se i Derviš Ibrahim-beg i njegov sin Mehmed-beg Gagić bili oženili iz istog uglednog hlivanjskog roda Čizmića. U našoj ispravi, u njenom osmanskome jeziku zapaža se jedna osobenost vezana za prezime Gagić. Naime, iako veliki broj sačuvanih

¹¹² O hlivanjskim Brkićima čiji, dosad najstariji utvrđeni, pomen u Hlivnu seže do u 1760. godinu vid. Filipović, *Acta Ottomanica*, kat. № 17.

¹¹³ O hlivanjskoj ulemansko-begovskoj porodici Karabeg, odavno iseljenoj u İzmir/Smirnu/ i Istanbul vid. Filipović, *Acta Ottomanica*, kat. № 20. Pored toga, važne podatke o ovom rodu smo svojevremeno zapisali od Emine Horić rođ. Teskeredžić, Zarfije Filipović i Šide Filipović rođ. Ibrahimpašić.

¹¹⁴ Muhamed-beg *Pašâbeg* bio je jedan od sinova kliškog alajbega Mahmut-alajbega Filipovića, umrlog 1832. godine ostavivši iza sebe veliki posjed na Jakiru kod Glamoča te imanja na Koprivnici i u Čipuljiću u blizini današnjeg Bugojna. Ostala njegova djeca bili su hadži-Ahmed-beg Filipović Cicvara, pradjed po majci Muhameda Filipovića i djed po majci Nedima Filipovića, Šemsi-beg Filipović, djed po majci Envera i Husreva Redžića, ćerka Izeta, žena Mehmed Ali-paše Kulenovića-Bajbuta iz Kulen-Vakufa, nena po ocu dra Asim-bega Kulenovića-Bajbuta, jednog od prvih pet Bošnjaka sa modernom lječarskom diplomom i, najvjerovatnije, prvog Bošnjaka-lječara sa specijalizacijom iz hirurgije, itd.

¹¹⁵ Naš otac Muhamed Filipović je bezbroj puta čuo da Azemina kaže da joj je otac bio Derviš-beg Gagić, a majka Čizmićka. Azemina je bila izuzetan kazivač i umrla je bez traga senilnosti. Naš otac je dovodio Azemini, na njihovo traženje, etnologue i folkloriste Ljiljanu Beljakašić-Hadžidedić, Nedžada Hadžidedića, Vlajka Palavestru, Marija Petrića, Đenanu Buturović i oni su zapisivali građu od Azemine te su bili oduševljeni kvalitetom te građe. Azeminina ćerka Džemila ud. Bosnić, umrla u Sarajevu oko 1982. godine, nama je više puta izjavljivala da joj je *majka Gaguša, a nena Čizmuša*. Istu tu predaju konstantno je prenosila Azeminina unuka Fatima Bera Filipović, ćerka Mahmut-bega Filipovića, a Azeminina praunuka gđa Dženita Filipović-Murga koja i danas živi u Sarajevu, čula je istu predaju od svoje nene, Azeminine snahe, Munire Filipović rođ. Beširević Ostrožačke koja je bila udata za Azemininog drugog sina Ibrahim-bega Filipovića. Jedan Azeminin sin, i to najstariji, nosio je ime Derviš po djedu po majci, srednji je bio Mahmut po djedu po ocu, a najmlađi Ibrahim po drugom imenu djeda mu po majci.

osmanskih isprava o porodici Gagić u svom osmanskom tekstu za tu porodicu koristi osmanski priimenak (*laqab*) Ġāġī-zāde, u hudoždžetu iz 1871. godine upotrebljen je slavizam odnosno bosnizam Ġāġik.

Ostale prosopografske napomene

Važan dio preostale prosopografske građe u ispravi nudi lista svjedokâ čina. Na toj listi navedena su sljedeća lica koja su predstavljala uglednike u hlivanjskoj lokalnoj zajednici:

- a. Halil-beg-u ovoj osobi moguće je, gotovo posigurno, prepoznati hlivanjskog veleposjednika i uglednika Halil-bega Hamzalajbegovića.¹¹⁶ Halil-beg je bio sin Hasan-bega Hamzalajbegovića. Ahmed-beg Kurić iz Donjeg Vakufa je svome pismu Derviš-agi alias Derviš Ibrahim-begu Gagiću, sastavljenom početkom 1864. godine, pridodao bilješku u kojoj moli Gagića da prenese najdublje poštovanje Hasan-begu Hamzalajbegoviću.¹¹⁷ U braku sa Hatom Smajlagić, Hasan-beg je imao sina jedinca hadži-Halil-bega koji je umro oko 1900. godine.¹¹⁸ Kao jedinac, naslijedio je istinski veleposjed.
- b. Anto Đogić-Đogići su primjer porodice koja se, barem jednim dijelom, od rajinsko-čiftčijske¹¹⁹ uzdigla do trgovačke te posjedničke sa kmetovima. Đogići su očito spadali u ono što Kočić naziva *kmetoder* odnosno hrišćanski veleposjednik sa čiftčijama.¹²⁰ U jednom pouzdanom istraživanju o hlivanjskoj

¹¹⁶ O begovskoj kući Hamzalajbegovića vid. Burek, *Prezimana Livna*, pp. 483-86; Filipović, *Acta Ottomanica*, kat. № 15; kat. № 16; kat. № 17. Pored ovih isprava, podatke o rodu smo, kroz dugi niz godina, zapisali od naših rođaka, prije svega od svjetski čuvene turske pijanistice Aysegül Sarıca (u. 2024, Istanbul), direktnog potomka Bećir-bega Hamzalajbegovića i Paše rođ. Atlagić, tetke po majci Ali-bega Firdusa, te od Fahrije Teskeredžić rođ. Firdus, Emine Horić rođ. Teskeredžić, Šehabudina Šehaba Teskeredžića, Esin Asal (Uzunija i Rizvanbegović), Ali Cevata Akkoyunlua (Zulfikarpašić).

¹¹⁷ OIS UNSA, Arhiv, AO, Inv. № 69 / Las. Vokabular te kurtoazne fraze navedene bilješke omogućuju da se pretpostavi da je Hasan-beg Hamzalajbegović bio punac Ahmed-bega Kurića, a to bi bacalo dodatnu svjetlost i na bračnu politiku kuće Gagić.

¹¹⁸ Burek, *Prezimana Livna*, p. 484.

¹¹⁹ Burek, *Prezimana Livna*, p. 152, donosi podatke da se Đogići kao raja odnosno čiftčije pominju još 1741. godine u hlivanjskim selima Prhovo~Pr'ovo i Podhum. Kasnije, od početka, XIX vijeka, nastanjeni su i u Držanlijama te sâmom Hlivnu. Upravo od onih Đogića nastanjenih u Hlivnu tokom XIX vijeka nastaje ugledni trgovačko-posjednički rod.

¹²⁰ Dvije Burekove knjige pružaju građu o hlivanjskim katoličkim kmetoderskim rodovima Kaić, Jurkić, Đogić itd. Vid. Burek, *Kameno Hlivno*, passim; Burek, *Prezimana Livna*, passim. Takođe, franciskanski samostan na Gorici ulagao je u kupovinu čiftlika sa tzv. *kmetopravom*. Vid. *Pro Populo*, passim. Nije to bio jedini franciskanski samostan koji se bavio takvim poslovima, ali ta tema ne postoji u današnjoj, pretežno klerikalno-apologetskoj i/ili šovinističko-tendencioznoj,

pravoslavnoj trgovačkoj porodici Kujundžić koja je svoj historijski upliv imala daleko preko međa grada Hlivna, od oko 1780 pa sve do ustaški krvave 1941. godine, drugi jedan zaslužni hlivanjski antikvar, Stipo Manderalo, nabrojao je i hlivanjske katoličke trgovačke porodice u XIX vijeku. To su bile sljedeće porodice: Đogić, Marjanović-Tadić, Jurkić, Jazvo, Đogić, Mioč, Badrov.¹²¹ Antu Đogića kao trgovca izvori pominju već 1855. godine.¹²² On je na ovoj ispravi, iako nemusliman, svjedok čina transakciji koja je obavljena između dvije muslimanske strane i koja je privatno-pravna po svojoj prirodi. Ranije, nemuslimani su mogli bivati svjedocima čina, zakletim svjedocima u pojedinačnim stvarima, svjedocima-ekspertima¹²³, samo u slučajevima u kojima je barem jedna strana u meritumu bila nemuslimanska. Opisano novo stanje savim lijepo ilustruje tanzimatske društvene promjene koje, očito, nisu bile mrtvo slovo na papiru, kako se često apodiktički tvrdi u balkanskim i istočnoevropskim nacionalnim historiografijama.

- c. Mula-Pašo Hubić-i kod ove ličnosti hlivanjski naib-kadija u zastupstvu Bajezid je u osmanskome tekstu isprave upotrebio slavizam odnosno bosnizam *Hübik* od bosanskog prezimena Hubić. Inače, radilo se o starom i uglednom hlivanjskom rodu, o čemu je već donekle bilo riječu u ovom radu, koji je u Hlivnu iseljavanjem nestao do kraja XIX vijeka.¹²⁴ No, taj rod je u Hlivnu dokumentarno zajamčen već 1733. godine.¹²⁵ Osmanski laqab u tom prvom pomenu roda glasio je Hubo-zâde (*Hasan Odabaşı Hübî-zâde*), dok je u pomenu iz 1804. godine glasio samo Hübî (*Hübî*). Podsjetimo da je toj

literaturi o franciskancima u bosanskoj prošlosti.

¹²¹ Stipo Manderalo, "Livanjski Kujundžići", *Glasnik Zemaljskog Muzeja*, Etnologija, n. s., XLVIII-XLIX, 1996-1999, pp. 187-216, na pp. 193-94, (dalje: GZM, E). Pored izvornih podataka, Manderalo ističe davnu, ali odličnu, Ekmečićevu primjedbku da je Hlivno bilo jedno od rijetkih mjesta u Bosni gdje srećemo katoličkog trgovca i nakon 1697. godine. O posljednjem značajnom članu porodice hlivanjskih Kujundžića, koji je bio istaknuta politička ličnost i u austro-ugarskoj Bosni i Hercegovini i u Kraljevini Jugoslaviji, dru Bogoljubu Kujundžiću, vid. Sonja M. Dujmović, *U Ogledalu Promjena - Srpsko Građanstvo u Bosni i Hercegovini 1918-1941*, Historijske Monografije, XVIII, (Sarajevo: Institut za Historiju), 2019, passim. Dr Bogoljub Kujundžić svakako zaslužuje monografsku obradu. Navedimo još da su nam bliski rođaci porodice Kujundžić Jelena Krstić rođ. contessa de Varda, Vladimir Dedijer i Ranko Bugarski, još osamdesetih godina XX vijeka, saopštili da poznata dramska umjetnica Mira Stupica potiče, po majci, iz dvije stare hlivanjske loze: (Hadži-)Stanišić i (Hadži-)Kujundžić.

¹²² Burek, *Prezimana Livna*, pp. 152-53.

¹²³ Radilo se o tri različite vrste svjedokâ.

¹²⁴ Burek, *Prezimana Livna*, p. 188.

¹²⁵ Filipović, *Acta Ottomanica*, kat. № 12.

porodici pripadala hadži-Fatima-hanuma odnosno Hadži-kaduna, prva i najstarija žena hadži-Mustaj-bega Gagića Starijeg, i njoj je inoča bila kasnije “puštena”, u izvorima neimenovana, majka Derviš Ibrahim-begova, dakle nena dvojice kupaca, Mustafe i Mehmeda Gagića. U pomenutom popisu poklonâ iz 1804. godine čitamo da je izvjesni Mula-Pašo Hubić dugovao Fatimi Hubić, ženi Mustaj-bega Gagića, 100 groša. To bi ukazivalo na neku rodbinsku vezu među njima, a velika je mogućnost da je taj dužnik iz 1804. djed istoimenog svjedoka čina iz 1871. Iz titule odobaša koju su u više generacija nosili Hubići, što znamo iz dokumenata, može se predložiti da su oni pripadali ili janičarskim ili ulufedžijskim-plaćeničkim zapovjednicima. Prema djelomičnom popisu imovine Fatime Gagić rođ. Hubić koja je bila predmetom jednog poklona 1804. godine, vidi se da je porodica bila ugledna. Samo Fatima posjedovala je ili cjelokupne nekretnine ili udjele u nekretninama i u Hlivnu i u selima Vržerale~Vražerale, Suhača, Rujan(i), domaće životinje, nakit, srebreninu i bakreninu, nošnju, ostale kućne stvari, osamnaest komada zlatnika, razna dužnička potraživanja, itd.¹²⁶

O civilnim i šerijatskim sudovima u unutrašnjosti tanzimatske Bosne

Sa naznakama u razdoblju 1839-1861, a u punom razvoju iza 1861. godine, u tanzimatskoj Bosni je provedena, ili bolje reći poluprovedena, sudska reforma, kao dio iste reforme u cjelokupnom Carstvu. Pod pritiskom zapadnih sila, a i sa željom da parira tom pritisku i stvori modernu te centralizovanu birokratsku državu francuskog tipa, Osmansko Carstvo je stvorilo mrežu tzv. civilnih sudova, vjenčavajući praksu francuskog, austro-njemačkog te engleskog sudstva sa osmanskim pravnom tradicijom. Pored toga, ti novouvedeni sudovi bili su administrativni državni organi više nego što su pripadali odvojenoj branši sudstva u monteskejevskom smislu riječi.¹²⁷ U Bosni se takve reforme

¹²⁶ OIS UNSA, Arhiv, AO, Inv. № 92 / L65.

¹²⁷ O tome vid. Dr. Hıfzı Veldet, “Kanunlaştırma Hareketi ve Tanzimat”, *Tanzimat*, I, pp. 139-209; Mustafa Reşit Belgesay, “Tanzimat ve Adliye Teşkilâtı”, *Tanzimat*, I, pp. 211-20; Tahir Taner, “Tanzimat Devrinde Ceza Hukuku”, *Tanzimat*, I, pp. 221-32; Stanford J. Shaw, “The Central Legislative Councils in the Nineteenth Century Ottoman Reform Movement before 1876”, *International Journal of Middle East Studies*, I/1, 1970, pp. 51-84, (dalje: IJMES); Sedat Bingöl, *Tanzimat Devrinde Osmanlı’da Yargı Reformu (Nizâmiyye Mahkemeleri’nin Kuruluşu ve İşleyişi 1840-1876)*, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları), 2004; Ruth A. Miller, *Legislating Authority: Sin and Crime in the Ottoman Empire and Turkey*, (New York and London: Routledge), 2005; Akiba, “Sharī’a Judges”.

provode nakon 1861, posebno.¹²⁸ U cjelokupnom Osmanskom Carstvu trajala je borba između vojno-administrativnog sloja te vjerskih učenjaka oko kontrole tih sudova. Borba nije bila utemeljena na nekim ideološkim razlikama nego na institucionalnom rivalitetu. Jasno je da su obje strane prihvatile principe reforme. Na dugoročnom planu, to je dovelo do marginalizacije šerijatskih sudova u periodu 1839-1876. Ustanova kadije izgubila je svoje javno-pravne prerogative i prerogative inspektora i/ili auditora u administrativnim te finansijskim i vakufskim stvarima. U kadijskim sidžilima, od 1850 otprilike, ne nalazimo više ovjerene kopije sultanskih ukaza, naredbi te namjesničkih dokumenata. Šerijatski sudovi se svode na sudove za lični status i privatno-pravne poslove. To je značilo i gubitak dobrog dijela kadijskih pristojbi. S druge strane, pristojbe u administrativnim civilnim sudovima i vilajetskim organima uprave, od seosko-upravnog do namjesničkog nivoa, bile su brojne i rasle su stalno. Ljudi često nisu mogli sebi priuštiti da plaćaju obje vrsta suda. Sve je to učinilo kadijski poziv manje privlačnim nego ranije. Kvalitet kadijskih isprava, njihov papir, duktus rapidno opadaju. Jasno je bilo da su najsposobniji ljudi odlazili u vilajetsku administraciju a ne u šerijatske sudove, posebno one u malim mjestima. Nelijep rukopis i osnovačke greške u arapskom formularu u ispravi naiba Bajezida to potvrđuju. Pad kvaliteta papira isprava imao je dva razloga. Prvi je bio poplava modernog, industrijskog, jeftinijeg acidnog papira niskog kvaliteta. Paradoksalno je da su isprave iz XVII vijeka daleko bolje očuvane nego isprave iz vremena 1860-1878, a bitan razlog tome bio je i pad kvalitete papira. S druge strane, državna riznica, da bi uvećala prihode, uvela je upotrebu biljegovanog papira različitog kvaliteta i različite cijene. Pored visokih i raznolikih pristojbi, ljudi su se često odlučivali i za najlošiji, a najjeftiniji, biljegovani papir kako bi smanjili administrativne troškove. Paradoksalno je da kvalitet rada šerijatskih sudova, i njihovih isprava, raste, odnosno vraća se na nivo prije 1850, u austro-ugarskom periodu, posebno nakon otvaranja Šerijatske sudačke škole (*Mekteb-i Nüvvâb*; u tradicionalnom sarajevskom govoru poznat kao *Nevâb*) u Sarajevu 1886-1887.¹²⁹

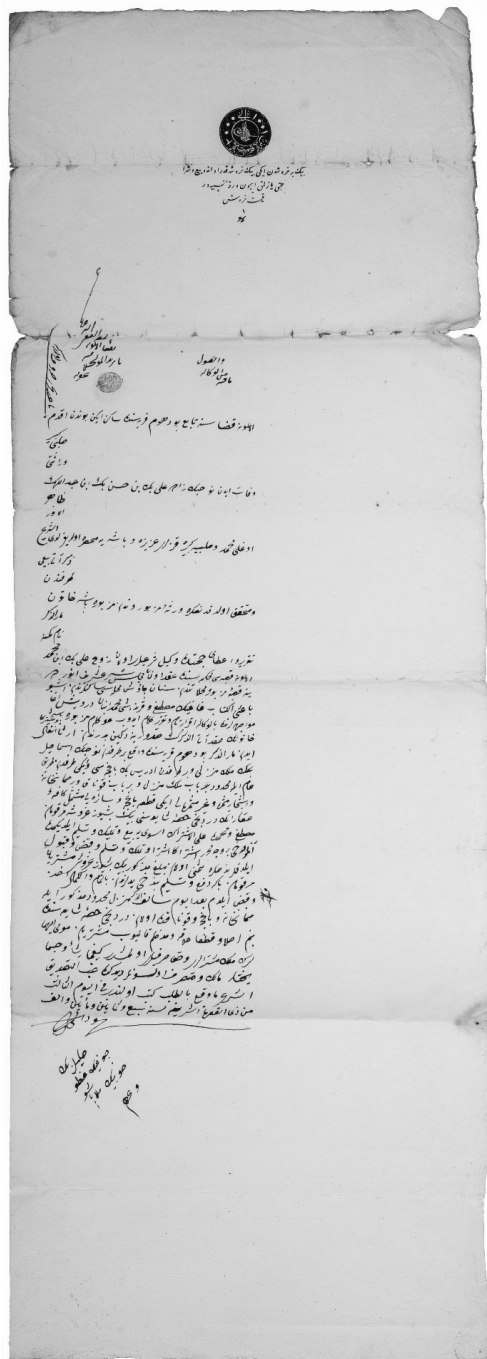
¹²⁸ Aličić, *Uređenje Bosanskog Ejaleta*, pp. 135-43.

¹²⁹ O kadijama i šerijatskim sudovima u austro-ugarskoj BiH vid. Hana Younis, *Biti Kadija u Kršćanskom Carstvu. Rad i Osoblje Šerijatskih Sudova u Bosni i Hercegovini 1878-1914*, Historijske Monografije, XXI, (Sarajevo: Institut za Historiju), 2021.

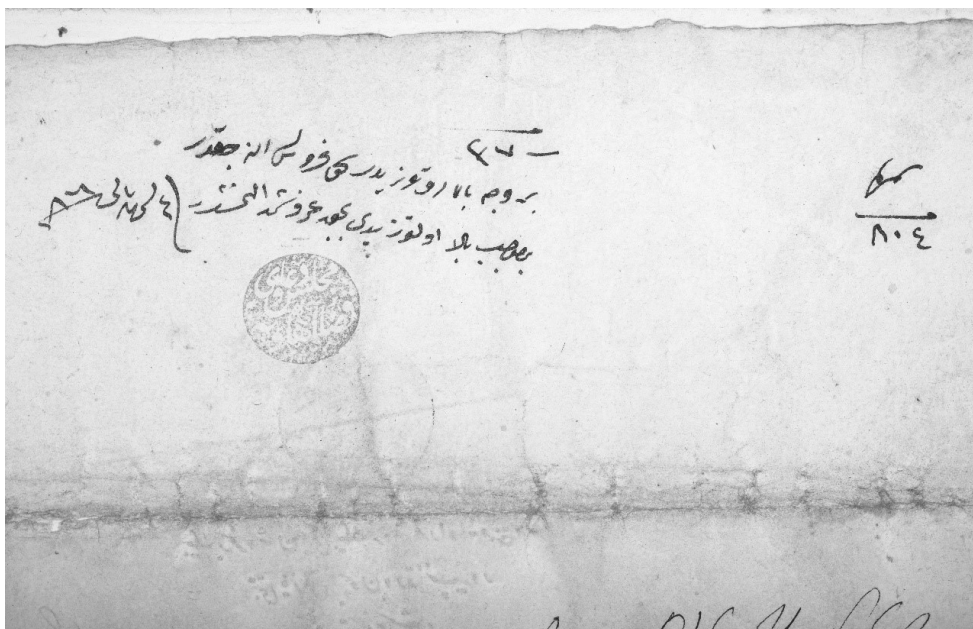
Zaključak

U ovom radu smo dali kritičko izdanje i prevod jedne isprave o kupoprodaji iz kasnoosmanskog Hlivna. Isprava je nastala 1871. godine. Detaljnom obradom te isprave još jednom se potvrdilo da nema nebitnog izvora i da svaki izvor treba biti u potpunosti iskorišten. To su dva postulata na kojima je insistirao Nedim Filipović. Slično tome, Cemal Kafadar je, 1994. godine, istakao da je sve u osmanskim izvorima bitno, čak i pravopisne osobenosti. Shodno tome, navedenu ispravu smo podvrgli detaljnoj mikrohistorijskoj analizi iz više aspekata. Analiza isprave je potvrdila da je žena kasnoosmanske Bosne imala mogućnost posjedovanja i raspolaganja imovinom, ali da se nad tim mogućnostima nerijetko nadvijala sjena muževljeve kontrole. Muž, najčešće u ulozi sudskog punomoćnika, u velikoj mjeri je određivao sudbinu imovine svoje žene. To bi trebalo uzeti u razmatranje kao jedan od korektiva apologetskim ideologizovanim narativima koji ili preuveličavaju ili izmaštavaju dimenzije prisutnosti žene u javnom prostoru osmanske Bosne i Osmanskog Carstva. Dokument i njegova analiza pokazuju važnost detaljnije analize bračnih strategija i porodičnih veza u određenim slojevima. Izvor potvrđuje i neosnovanost nekih skorijih ambicioznih revizionističkih reinterpretacija agrarne historije Bosne u razdoblju XVIII-XX vijek. Bez detaljnih mikroanaliza sudbine posjeda, i bez istraživanja modaliteta iskorištavanja posjeda, ne može se o toj problematici reći ništa utemeljeno. To su pitanja na koja nam ne mogu odgovore pružiti dokumenti centralne administracije, nego privatno-pravni i privatni dokumenti, prije svega porodični arhivi. Pored toga, analize u radu su potvrdile validnost korištenja austro-ugarskih katastarsko-gruntovnih knjiga te memorata iz oralne historije, posebno njenog genealoškog dijela. Rad je demonstrirao potrebu da se spisi bosanskih franciskanaca iz XIX vijeka koriste sa oprezom jer se radi o korpusu tendencioznih tekstova u duhu Reconquiste, dok spisi srpskih post-vukovskih narodnih *radenika*, pretežno sveštenika i učitelja, u velikoj mjeri slijede ideologiju srpskog protonacionalizma. S druge strane, memoari pripadnika trgovačke elite, i pored sporadičnog koketiranja sa nacionalizmima, pokazuju i visoku upućenost u stvari i neočekivani stepen širine u gledanju na Drugoga (npr. Živko Crnogorčević).

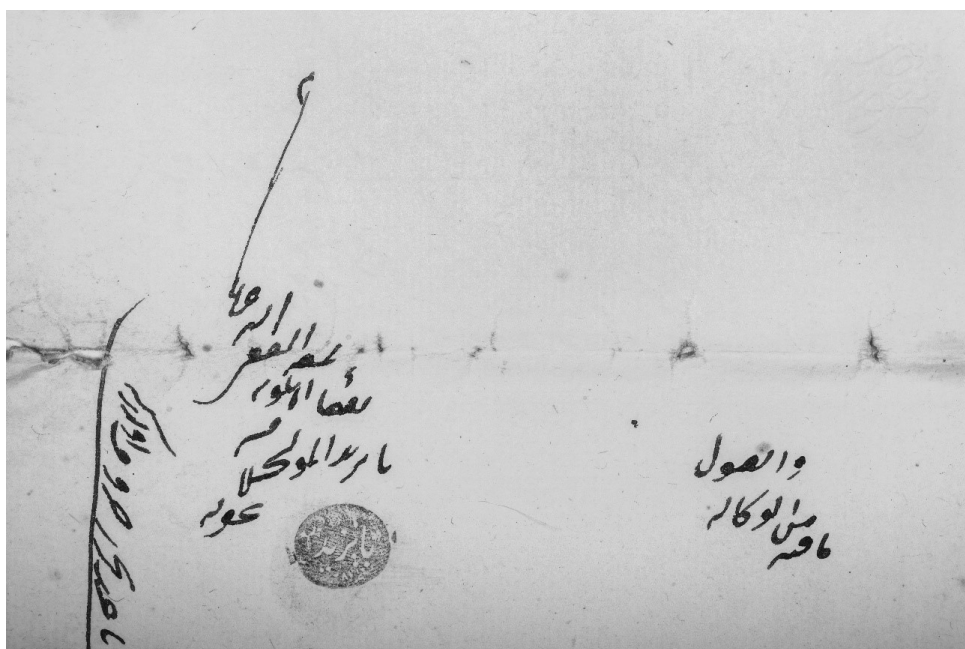
PRILOZI

Prilog 1: Hudžet iz 1871. godine

Prilog 2: Hudžet iz 1871. – poledina, sudska bilješka.

Prilog 3: Hudžet iz 1871. - ovjera

IZVORI I LITERATURA

Primarni izvori

Primarni arhivski izvori

Neobjavljeni primarni arhivski izvori

Sarajevo, Univerzitet u Sarajevu-Orijentalni Institut, Arhiv,

Acta Ottomanica, (OIS, AO)

Inv. № 51 / L₂₇, Inv. № 54 / L₃₀, Inv. № 56 / L₃₂, Inv. № 57 / L₃₃,
Inv. № 61 / L₃₇, Inv. № 62 / L₃₈, Inv. № 67 / L₄₃, Inv. № 68 / L₄₄,
Inv. № 93 / L₆₅

Stara Zbirka Sidžila, (OIS, SZS).

S 68

Zagreb, Orijentalna Zbirka Hrvatske Akademije Znanosti i Umjetnosti, (OZHA),

Dokumenti,

Inv. № 320

Objavljeni primarni arhivski izvori

Barkan, Ömer Lûtfi, "Edirne Askerî Kassâmi'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)", *TTK Belgeler*, III/5-6, 1966, pp. 1-479

Filipović, Nenad-Amer Maslo-Lamija Hatibović (Ljuša), *Alajbegova Bilježnica. Popisi Timarlija u Bosanskom Sandžaku 1828-1830. Kritičko Izdanje i Prevod OIS UNSA SZS S 68, sa Uvodnom Studijom, Glosarom i Indeksima*, Sarajevo, 2023, (u rukopisu)

Primarni narativni izvori

Objavljeni primarni narativni izvori

Borić, Pero, "Opis Lijevna", *Bosanska Vila*, br. 21, 1. novembra 1888, g. III, pp. 330-32

Djela Andrija Kačića Miošića, II, Korabljica, ed. Tomo Matić, Stari Pisci Hrvatski, XXVIII, (Zagreb: HAZU), 1945

Jukić, Ivan Frano, "Putovanje po Bosni 1845. Godine", *Putopisi i Istorisko-Geografski Radovi*, izb. i red. Ilija Kecmanović, Pisci Bosne i Hercegovine, (Sarajevo: Svjetlost), 1953, pp. 98-115

Karaula, Fra-Lovro, "§ 1. Uzrok i Trošak Kupovanja Vodenice u Vrilu Studbe", in: *Pro Populo. Život i Djelo Fra Lovre Karaule (1800.-1875.)*², (Livno: Franjevački Samostan Sv. Petra i Pavla Gorica), 2022, p. 308

- Kovačević, Tomo, *Opis Bosne*, (Beograd: N. Stefanovića i Druga), 1879
- Manderalo, Stipo, *Lozićev Ilirski San. "Adnotationes Variæ-Različite Bilješke" Fra Grge Lozića. Priredio za Tisak, Uvod i Bilješke Napisao Stipo Manderalo*, (Split-Livno: Zbornik Kačić), 1992
- "Memoari Živka Crnogorčevića", ed. Milenko S. Filipović, *Grada ANUBiH*, XIV, Odjeljenje Istorijsko-Filoloških Nauka, 10, (Sarajevo: ANUBiH), 1966, pp. 7-109
- Nametak, dr Abdurahman, *Hrestomatija Bosanske Alhamijado Književnosti*, Biblioteka Kulturno Nasljeđe Bosne i Hercegovine, (Sarajevo: Svjetlost), 1981

Sekundarna literatura

Monografije

- Aličić, Ahmed S., *Desetina u Bosni Polovinom XIX Vjeka*, p. o. iz: PIIS, XVII/16, 1980
- idem, *Uređenje Bosanskog Ejaleta od 1789. do 1878. Godine*, Posebna Izdanja, XI, (Sarajevo: Orijentalni Institut), 1983
- Begić, Midhat, *Jovan Skerlić. Čovjek i Delo*, Djela Midhata Begića, I, ed. Hanifa Kapidžić-Osmanagić, (Sarajevo: Svjetlost-Veselin Masleša), 1987
- Bingöl, Sedat, *Tanzimat Devrinde Osmanlı'da Yargı Reformu (Nizāmiyye Mahkemeleri'nin Kuruluşu ve İşleyişi 1840-1876)*, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları), 2004
- Bosna'dan Bursa'ya Çengiç Beyleri*, (Bursa: Bursa Kent Müzesi), 2015.
- Burek, Ahmet, *Kameno Hlivno. Livno u Turskom Vaktu*, (Tešanj: Planjax), 2007.
- idem, *Prezimana Livna i Livanjskog Polja*, (Fojnica: "Štamparija Fojnica" D. D.), 2019.
- Dujmović, Sonja M., *U Ogledalu Promjena - Srpsko Građanstvo u Bosni i Hercegovini 1918-1941*, Historijske Monografije, XVIII, (Sarajevo: Institut za Historiju), 2019.
- Đurić, Mihailo, *Sociologija Maksa Vebera*, Sociološka Hrestomatija, VI, ed. Rudi Supek, (Zagreb: Matica Hrvatska), 1964.
- Ekmečić, Milorad, *Ustanak u Bosni 1875-1878*, (Sarajevo: Veselin Masleša), 1960.
- Farkaš, Ljudevit-Jusuf Zija ef. Midžić, *Nasljedno Pravo Muslimana u Bosni i Hercegovini po Hanifetskom (sic!) Redu*, p. o. iz: *Mjesečnik. Glasilo Pravnčkog Društva*, s. n., s. a., (Zagreb: Tiskara "Mercantile" Gj. Jutriša i Drugovi), s. a.

- Filan, Kerima, *O Turskom Jeziku u Bosni. Studija*, (Sarajevo: Connectum), 2017.
- Filipović, Nenad, *Acta Ottomanica Saraevoensia (Osmanski Dokumenti Arhiva OIS UNSA - Studijski Katalog)*, (Sarajevo: Centar za Istraživanje i Razvoj UNSA), 2024.
- Hafizović, Fazileta, *Kliški Sandžak od Osnivanja do Početka Kandijskog Rata (1537-1645. Godine)*, Posebna Izdanja, XLVI, (Sarajevo: Orijentalni Institut), 2016.
- idem, *Junak ili Izdajnik: Sudbina Mehmed-paše Atlagića, Posljednjega Osmanskoga Branitelja Knina i Mletačkog Zarobljenika*, p. o. iz *Povijesni Prilozi*, LI, (Zagreb: Hrvatski Institut za Povijest), 2016.
- Kamberović, Husnija, *Begovski Zemljišni Posjedi u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1918. Godine²*, (Sarajevo: Naučnoistraživački Institut Ibn Sina), 2005.
- Kreševljaković, Hamdija, *Kapetanije u Bosni i Hercegovini²*, (Sarajevo: Svjetlost), 1980.
- vitez, Kruszelnicki, Franjo - Salih eff. Mutapčić, *Postupak pred Šerijatskim Sudovima u Bosni i Hercegovini*, poseban otisak iz: *Mjesečnik. Glasilo Pravničkog Društva*, № 11, № 12/1916, № 1, № 2, № 3/1917, (Zagreb: Dionička Tiskara), 1917.
- Kurtović, Šukrija, *O Nacionalizovanju Muslimana*, (Sarajevo: Narod), 1914.
- Lovrenović, Ivan, *Unutarnja Zemlja: Kratki Pregled Kulturne Povijesti Bosne i Hercegovine*, 5. pregl. i dop. izd., (Zagreb-Sarajevo: Synopsis), 2017.
- Miller, Ruth A., *Legislating Authority: Sin and Crime in the Ottoman Empire and Turkey*, (New York and London: Routledge), 2005.
- Nasilje nad Ženama. Diskursi, Perspektive, Lekcije iz BH. Povijesti*, ed. Fahd Kasumović, (Sarajevo-Berlin: Filozofski Fakultet UNSA-Heinrich Böll Stiftung), 2024.
- Nedeljković, D-r Branislav M., *Istorija Baštinske Svojine u Novoj Srbiji od Kraja 18. Veka do 1931*, predg. Živojin M. Perić, (Beograd: Izdavačko i Knjižarsko Preduzeće Geca Kon A. D.), 1936.
- Galib Šljivo, *Bosna i Hercegovina 1813-1826*, (Tešanj: Planjax Komerc doo), 2016.
- idem, *Bosna i Hercegovina 1869-1878*, (Tešanj: Planjax Komerc doo), 2016.
- Younis, Hana, *Biti Kadija u Kršćanskom Carstvu. Rad i Osoblje Šerijatskih Sudova u Bosni i Hercegovini 1878-1914*, Historijske Monografije, XXI, (Sarajevo: Institut za Historiju), 2021.

Članci

- Akiba, Jun, "Sharī'a Judges in the Ottoman *Nizāmiye* Courts, 1864-1908", *OA*, LI, 2018, pp. 209-37.
- Aybakan, Bilal, "Vekâlet", *TDVİA*
- Barkan, Ömer Lûtfî, "Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi", *Tanzimat, I, Yüzüncü Yıldönümü Münasebetile*, (İstanbul: Maarif Matbaası), 1940, pp. 321-421.
- Belgesay, Mustafa Reşit, "Tanzimat ve Adliye Teşkilâtı", *Tanzimat, I*, pp. 211-20.
- Dostović, Nihad, "Dva Dokumenta iz Tuzlanskog Sidžila iz 1054-55. h. g. / 1644-45. godine u Gazi Husrev-begovoj Biblioteci", *AGHB*, XXXIII, 2012, pp. 59-106.
- Dorđević, Tihomir, "Kačićeva Pesmarica u Metohiji", *Naš Narodni Život*, III, ed. Nenad Ljubinković, (Beograd: Prosveta), 1984, pp. 312-18.
- Filan, Kerima, "Pjesma na Turskom Mustafa-bega Atlagića o Ibrahim-begovoj Odbrani Livanjske Tvrđave Početkom 18. Stoljeća", *POF*, LII-LIII, 2002-03, pp. 51-71.
- Filipović, Milenko S., "Brak između Prvih Rodaka (Bint 'Amm) kod Srpskohrvatskih Muslimana", *Čovek među Ljudima*, izb. i predg. Đurđica Petrović, (Beograd: SKZ), 1991, pp. 357-75.
- Filipović, Nenad, "Quelques particularités de l'institution matrimoniale dans le begovat de Bosnie", *La culture urbaine des Balkans (XVe-XIXe siècles), 3, La ville dans les Balkans depuis la fin du Moyen Age jusqu'au début du XXe siècle. Recueil d'études*, (Belgrade-Paris: L'Institut des études balkaniques-CNRS), 1991, edid. Verena Han-Marina Adamović, pp. 183-90.
- idem, "Lady Mary Wortley Montagu i Ahmed-beg od Kumodraža", *POF*, LIX, 2009, pp. 147-202.
- idem, "Jedan Hudždžet (*Hüccet*) o Ostavini iza Osman Mazhar-paše Sulejmanpašića", *POF*, LXII, 2012, pp. 215-37.
- idem, "Oko Kuge u Bosni 1763-1764. Godine", *Prilozi Instituta za Historiju*, XLIX, 2020, pp. 45-87.
- Gadžo-Kasumović, Azra, "Imenovanje Kadija i Njihovih Zastupnika/ Pripravnika", *POF*, LXVII, 2017, pp. 169-92.
- Gelez, Philippe, "The End of the *timar* System in Bosnia, 18th-20th Century", *OA*, LX, 2022, pp. 97-138.
- Gradeva, Rossitsa, "On the Judicial Functions of Kadi Courts: Glimpses

- from Sofia in the Seventeenth Century”, *War and Peace in Rumeli. 15th to Beginning of 19th Century*, (Istanbul: The Isis Press), 2008, pp. 101-49.
- Hadžibegić, Hamid-Derviš Buturović, “Berat Hudaverdi Bosna Mehmed-bega od 1593. Godine”, *POF*, XII-XIII, 1962-63, pp. 151-74.
- Hatibović, Lamija-Rijana Jusufbegović-Amer Maslo, “Muslimanska Lična Imena u Djelomičnom Popisu Uživalaca Timara u Bosanskom Ejaletu iz 1830. Godine”, *Antroponimi Orijentalnog Porijekla: Jezik, Kultura, Identitet*, ed. Ramiza Smajić, (Sarajevo: Bošnjacki Institut), 2024, pp. 121-37.
- Ivanova, Svetlana, “The Divorce between Zubaida Hatun and Esseid Osman Ağa: Women in the Eighteenth-Century Shari’a Court of Rumelia”, *Women, the Family and Divorce Law in Islamic History*, ed. Amira al-Azhary Sonbol, /Syracuse: Syracuse University Press/, 1996, pp. 112-25.
- idem, “Muslim and Christian Women before the *Kadı* Court in Eighteenth Century Rumeli: Marriage Problems”, *Oriente Moderno*, n. s., XVIII/79/1, 1999, Special Issue: *The Ottoman Empire in the Eighteenth Century*, pp. 161-76.
- Itzkowitz, Norman, “Eighteenth Century Ottoman Realities”, *Studia Islamica*, XVI, 1962, pp. 73-94.
- Jennings, Ronald C., “The Office of Vekil (Wakil) in 17th Century Ottoman Sharia Courts”, *Studia Islamica*, XLII, 1975, pp. 147-69.
- Kantardžić, Muhamed, “Hidžretski Kalendar i Ostali Kalendar i kod Islamskih Naroda”, *POF*, III-IV, 1952-53, pp. 299-348.
- Kreševljaković, Hamdija, “Kule i Odžaci u Bosni i Hercegovini”, *Naše Starine*, II, 1954, pp. 71-86.
- Manderalo, Stipo, “Livanjski Kujundžići”, *GZM*, E, n. s., XLVIII-XLIX, 1996-1999, pp. 187-216.
- Nametak, Alija, “Atlagići u Povijesti i Narodnoj Tradiciji”, *ZNŽOJS*, XLII, 1964, pp. 183-216+1 t.
- Shaw, Stanford J., “The Central Legislative Councils in the Nineteenth Century Ottoman Reform Movement before 1876”, *IJMES*, I/1, 1970, pp. 51-84.
- Skerlić, Jovan, “Šukrija Kurtović: O Nacionalizovanju Muslimana”, *Pisci i Knjige*, VII, (Beograd: Izdavačko i Knjižarsko Preduzeće Geca Kon A. D.), 1922.
- Taner, Tahir, “Tanzimat Devrinde Ceza Hukuku”, *Tanzimat*, I, pp. 221-32.
- Veldet, Dr. Hıfzı, “Kanunlaştırma Hareketi ve Tanzimat”, *Tanzimat*, I, pp. 139-209.

Vinaver, Vuk, "Monete u Srbiji Prvoga Ustanka", *Zbornik Istorijaskog Muzeja Srbije*, II, 1960, pp. 3-31.

Zilfi, Madeline C., "'We Don't Get Along': Women and *Hul* Divorce in Eighteenth Century", *Women in the Ottoman Empire: Middle Eastern Women in the Early Modern Era*, ed. Madeline C. Zilfi, /Leiden: Brill/, 1997, pp. 264-96.

Univerzitetska predavanja u rukopisu

Filipović, Nedim, *Kurs iz gramatike turskog jezika*, bilješke Snježane Buzov i Nenada Filipovića, šk. god. 1977-1984, strojopis u posjedu Nenada Filipovića.

Rječnici

Rječnik JAZU, V, ed. Pero Budmani, (Zagreb: JAZU), 1898-1903

Zenker, Julius Theodore, *Dictionnaire Turc-Arabe-Persane. Türkisch-Arabisch-Persisches Handwörterbuch*, I-II, repr. izd. iz 1866, (Hildesheim: Georg Olms Verlagsbuchhandlung), 1967.

Internet

Lovrenović, Ivan, "O Ivanu Frani Jukiću: On je Svoje Uradio", na www.digitalnademokracija.com/2018/07/09/, pristupljeno 1. II 2025.

Prilozi

Hudžet iz 1871., autor fotografija: Dženat Drekočić.

PAŠA NUHBEGOVIĆ AND THE GAGIĆ BROTHERS

- Regarding a writ by the deputy Sharia judge of Hlivno,
Bayezid, composed in 1871 -

Summary

This paper publishes a critical edition, a Bosnian translation, and a historical analysis of a writ composed in 1871 by the deputy Sharia judge of Hlivno, Bayezid. The writ confirms the sale of real estate in the village of Podhum in the vicinity of Hlivno (mansion, guesthouse, farm buildings, gardens, orchards, and house yards). The owner of this property was a woman named Paša, née Nuhbegović. She sold the estate to the two brothers, sons of a notable from Hlivno, Derviš Ibrahim-beg Gagić. The paper examines the socio-economic position of elite Muslim women in Bosnia, traces the origins of the Nuhbegović family from Hlivno-Podhum, and highlights some previously overlooked details from the history of the Repovac family, originating from the Konjic area, and the Gagić family from Hlivno. Methodologically, the paper addresses the biased nature of some Bosnian Franciscan sources as well as those from the Serbian Orthodox Church. In this context, the study specifically examines the “invention of tradition” in relation to the Islamization of Bosnia. Finally, it provides insights into the relationship between Sharia courts and civil-administrative courts in Bosnia during the period 1861-1878.

Keywords: Paša Nuhbegović, Gagić family, Repovac family, Atlagić family, Sharia courts, civil-administrative courts, Qadi writ, large estates.